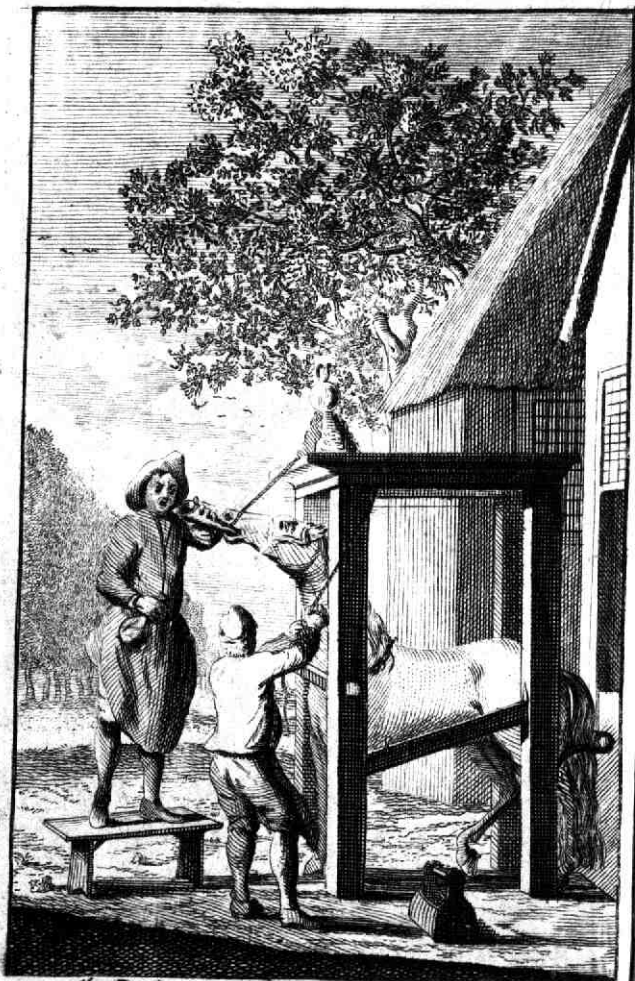

**De ervaren koetzier, ofte vervolg van de volmaakte princelyke
hoef-smidt, paarde-kooper en stal-meester : leerende de kunst
van mennen, de kennisse der reituigen, zo wel als van de
paarden ... nevens nog eenige aanmerkingen en beproefde
hulp middelen tegens de gebreeken en ziekzens der paarden
... : ten dienste van de liefhebbers van het paarde-ryden en de
hard-dravery**

<https://hdl.handle.net/1874/31065>

Mo D. P.

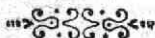
DE ERVAREN
KOETZIER.

O F T E
 V E R V O L G
 V A N D E V O L M A A K T E
 P R I N C E L Y K E
H O E F - S M I D T ,
 P A A R D E - K O O P E R
 E N
S T A L - M E E S T E R .

L E E R E N D E
 De Kunst van Mennen; de kennisse der Reituigen,
 zo wel als van de Paarden, en wat omtrent het
 een en ander dienden waargenomen te wor-
 den: nevens nog eenige aanmerkingen
 en beproefde hulp middelen tegens
 de Gebreeken en Ziekten der
 Paarden, voornamelyk die door
 het Beslaan konnen weg ge-
 nomen worden.

Ten Dienste van de Liefhebbers van het
P A A R D E - R Y D E N
 E N D E
H A R D - D R A V E R Y .

*Uitgegeeven volgens het Handschrift van
 Een Ervaren Liefhebber.*

Te A M S T E R D A M .
 By S T E V E N V A N E S V E L D T ,
 In de Beurs-Steeg by den Dam, 1752.

VOORREDEN.

DE groote lust, waar meede ons Werkje Genaamt **DE VOLMAAKTE PRINCELYKE HOEF-SMIDT, PAARDEKOPER EN STAL-MEESTER**, in 't algemeen ontfangen, en de goedkeuring dien het zelve, van alle Kenders, heeft weggedragen, Spoorden my aan, het vervolg daar van, onder, den Tytel van de **ERVAREN KOETZIER** *Leerende de Kunst van Mennen; de kennisse der Reituygen, zo wel als van de Paarden, en wat omtrent het een en ander dienden waargenomen te worden &c.* mede aan de Liefhebbers van de Eedele kunst, van het *Paarden-ryden* ende *Harddravery*, door den druk, mede te deelen,

V O O R R E D E N .

ten einde aan de gedane belofte, in het eerste *stukje* te voldoen. Wy gedragen ons aan derzelve Voorreden, zonder het gezegde te herhaalen; alleen zo voegen wy daar by, aangaande de Order die hier in waargenomen is.

In het *Eerste Hoofdstuk* word gehandelt van de Deugden of Ondeugden; Volmaaktheden of te Onvolmaaktheden van een Koetzier; van de noodige Stal Gereedschappen; wat de plicht van een goed Koetzier vereischt en waar hy al op letten moet &c.

In het *Tweede - Hoofdstuk*, word gehandelt van de kennisse der Reituygen, en wat daar omtrent moet waargenomen worden, &c.

In het *Derde Hoofdstuk*, word gehandelt van alles wat omtrent de Tuygen, het Brydelen en Inspannen der

V O O R R E D E N .

der Paarden moet waar genomen worden.

Het *Vierde Hoofdstuk*, handelt van het Mennen der Paarden, en bestieren der Reituygen.

In het *Vyfde Hoofdstuk*, vind men een vervolg van de kennisse der Deugden, Gebreeken en Ziektens der Paarden, &c.

In het *Zesde Hoofdstuk*, worden nog veele heilzame hulpmiddelen ter geneezing van de gebreken der Paarden; voornamelyk die door het beslaan kunnen geholpen worden, opgegeeven, dewyl het bestek, in het eerste stukje, daar veel te klein toe was.

Ik twyffel niet, of dit **VERVOLG**, zal nog ruim zo aangenaam zyn, aan de Liefhebbers, als het *Eerste Stukje* geweest is; en ik kan my daar van

V O O R R E D E N .

verzeekerd houden , indien het de waarheid is , dat de Nuttigheid , en het gebrek , iets met gretigheid kan doen ontfangen ; want Schoon wel hier en daar , zelfs in ons *Eerste stuk* , iets gezegd word van de hoedanigheden van een Koetzier , of Liefhebber van het mennen der Paarden , en wat zyn pligt mede brengt , zo weet ik niet dat men ooit , in onze Moeder-taal , een uitvoerige verhandeling , van de plicht van een Koetzier &c. en van de kennisse der Reituygen , ten minste niet van het beslaan der Paarden gezien heeft ; en het geen in de Voorgaande Werken gevonden word voldoet niet om een Koetzier of Liefhebber volkomen bequaam te maaken , ten einde met kunst en bevalligheid Paarden te mennen , en Reituygen wel te bestieren ; en de onkunde in een van beiden steld niet alleen den Perzoon zelve , maar alle die met hem
op

V O O R R E D E N .

op het Reituyg gezeten zyn , blood
aan de droevigste Ongelukken , waar
door meenig een de Dood heeft ge-
vonden , ter plaatze alwaar hy het
vermaak zegt : dog die dit VERVOLG
met aandacht Leeft , en zig zelve daar
in , zo wel als in het *Eerste stuk* , oef-
fent , kan met gerustheid deel aan die
Eedele en Vermaakelyke Oeffening
neemen ; eene Oeffening die al zo
vermakelyk , nuttig en Algemeen is ,
als men een zoude kunnen opnoemen,
dog daar meer onkundigen als kundi-
gen in gevonden worden.

Wy zyn wederom met ons Hand-
schrift voornamelyk te raade gegaan ;
daar wy des te meer toe genoodzaakt
wierden , dewyl wy bevonden dat de
meeste Menschen , weinig lust betoon-
den om de geheime van hunne kunst
of beroep te openbaaren , anders had-
den wy graag verder met dezelve te

VOORREDEN.

raaden gegaan, maar nu heeft, dit beroemde Handschrift, met de groote ervarendheid van een oud Liefhebber dit gebrek vervuldt.

Waarde Leezers, ontvang dan dit fraaye dog kort bondig *Vervolg*, wederom met lust, en gebruik het ten uwen nutte. Vaart wel.

DE ERVAREN
KOETZIER.
OF TE
VERVOLG
VANDE VOLMAAKTE
PRINCELYKE
HOEF-SMIDT,
PAARDE-KOOPER
EN
STAL-MEESTER.

INLEIDING.

In onze navolgende verhandeling wel te begrypen, zo moet men weeten; dat wy door het woord *Koetzier*, 't geen op den Tytel, en in 't vervolg gebruikt word, niet alleen verstaan, zodanige Knechts, dewelke gemeenlyk tot het

I N L E I D I N G.

bestieren der Koetzen gebruikt worden, en waar van deeze benaming ontleent word; maar wy verstaan daar door ook zodanige Knegts, meerder en minder zoort, die andere Reituigen bestieren, als Wagens, Faetons, Chaizen, Sleen &c. Ook zodanige Heeren en Liefhebbers, die zelf veeltyds groot vermaak vinden, in het Mennen der Paarden en het bestieren van deeze en geene Reituigen. Eindelijk verstaan wy daar ook door, zodanige bedienden van voorname Heeren, wien het opzicht over de Stallen, Paarden en Reituigen is toevertrouwt; want die alle behoorden volmaakte kennis hier van te hebben.

Een recht geaard Liefhebber, zal dan niet qualyk neemen, ziende, hoe dat hy door die algemeene benaming van *Koetzier*, met mindere Perzoonen, als eenigzints gelyk gesteld word; want dit zoude zo dwaas zyn, als of een Generaal quaad wierd om dat men hem een braaf Soldaat noemden.

Het is waar, een Koetzier is eigentlyk iemand die op de Bok van een Koets zittende, de Paarden Mend en het

I N L E I D I N G.

het Reituyg bestierd , dog om dat een Koetz , een der voornaamste Reituygen is , zo voeren de bestierders van andere Reituygen , met eenig Recht , die zelve Eernaam , al Mennen zy een Wagen of Kar ; want de uitvinding van Koetzen is nog zo oud niet ; en de eerste , daar ik van geschreven vind , wierd gemaakt voor Hendrik de Vierde , Koning van Vrankryk , die den 14 May 1610 , door den Godvergeeten Ravailac Vermoord wierd , zo dat men , honderd en Vyftig Jaaren geleden , nog niet wist wat een Koetz was ; zelfs wierden dezelve toen zo eenvoudig gemaakt , dat ze eerder na een Wagen , als na de tegenwoordige Koetzen geleken , In de eerste Monarchyen vind men reeds van veelerhande Reituygen gewag gemaakt , dog die weiniggelykenisse hadden met de geenen dewelke tegenwoordig in gebruik zyn , maar het bestieren derzelve , en het Mennen der Paarden is altoos als een Eedele en vermakelyke Oeffening aangezien , gelyk niet alleen in de Olympische en andere Spelen geschieden , maar veele Vorsten heb-

I N L E I D I N G.

hebben het zelve tot hunne uitspanning geoeffend. Aldus leeft men van den Roomschen Keizer Nero, dat hy zo goed een Koetzier als Toneel-Speelder was; en andere Princen, na hem, hebben het niet beneden hunne waardigheid geacht, met het Mennen der Paarden, en bestieren van deeze en geene Reituygen, zig beezig te houden, niet alleen in Voorlede tyden, maar zelfs hendaags: En de meesten Jongen Heeren, van rang en aanzien vinden thans hun grootste vermaak, in het Mennen van Paarden, en het bestieren van Callessen, Phaetons, Wagens, Chaisen, Narre-Sleden &c. Ja, men vind onder dezelve, die daar zo bedreven in zyn, dat zy voor de beste Koetzier, in dat geval niet behoeven te wyken, voornamelyk, als het op Harddraven aankomt; zynde dit tegenwoordig zo gemeen, dat het van Grooten en kleinen geoeffend word.

Het zitten op de Bok, en het Mennen van een Koetz met vier of zes Paarden is zelfs zulk een lage zaak niet als zommige wel denken; want men
vind

I N L E I D I N G.

vind veele Jongen Lords in Engeland, die daar in groot vermaak Scheppen; zelfs de bediening van Koetzier, van deeze of geenen Koning, Vorst &c. is een zeer eerlyke en aanzienelyke zaak, om dat het leven van zodanig een groot Heer, aan de voorzigtigheid en kennisse van zyn Koetzier word toevertrouwt; zelfs heeft men in Spanje een Koetzier des Konings gezien, die teffens Grande van Spanje was; want die goede Monarch, veel agting voor zyn Koetzier hebbende, uit hoofde van zyne getrouwheid, voorzigtigheid, deugden kennisse in die kunst, en ziende dat die braaven Man, in een harde Plas regen de Koetz bloots- hoofds bestierden, beval hem dat hy zig zoude dekken, waar door hy hem tot de rang van Grande van Spanje verhief, welke Heeren in tegenwoordigheid des Konings, alleen zig mogen dekken, waarom het alleen in Spanje gebruikelyk is, de Koetzier des Konings, met ontblooten hoofde, op de Bok of zitplaats van de Koetz te zien zitten.

Deeze Kunst is dan niet veragtelijk, en word in het algemeen geoeffend, maar van weinige recht gekend; en om een ieder daar toe bequaam te maaken gaan wy over tot het:

EER-

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de Deugden of ondeugden, volmaaktbeden ofte Onvolmaaktbeden van een Koetzier &c. van de noodige Stal gereedschappen; wat de plicht van een goed Koetzier mede brengt; waar by al op letten moet, en andere zaaken meer.

WY zullen beginnen met de Deugden van een goed Koetzier, en wat daar omtrent staat aan te merken. Het beroep van Koetzier, het zy heer of knecht; dat is, van alle die zig vermeeten Paarden te mennem, en Reituigen te bestieren, vereischt veel voorzigtigheid, beleyd en naauwkeurigheid; want het leven en de gezondheid van alle dewelke in zodanig een Reituyg zitten, vertrouwt men in zyne handen, waarom yeele menschen met reden bevreesd zyn, als zy de Koetzier of Voerman niet kennen; en geen wonder, als men gadeslaat, hoe veel droevige ongelukken door de mislagen van veel jonge onbedrevenen Koetziers, dronke Voerlieden; onbezonne, onverduldige, Vloekende en Schreeuwende Losbollen niet nu en dan komen voor te vallen; bevinden zy zig ergens in 't naauw, of in een staat van gevaar, verre van daar dat zy zulks met beleid en voorzigtigheid zouden zien te ontwyken, ofte zig daar uit te redden, zo zyn zy daar toe te driftig, en willen niet dulden dat, iets hen zal beletten ofte hinderlyk zyn; en zy

zy zouden door naauwtens, en voorby andere Reituigen wel heen willen vliegen, gelyk men hooren kan aan hun raazen, vloeken, Schelden, zomtyds met uitbraking van Gods lasteringen, waar door dikmaals, alle die in het Reituig zitten, in het uiterste gevaar gestort worden; want door die onvoorzigtigheid gebeurt dikmaals, dat een Rad &c, hier ofte daar tegens aanstoot, en het Reituig om verre geworpen word, dat de Strengen of iets anders komen te breeken, en dat de Paarden door het geraas, en onvoorzigtig mennen, het Gebit op de tanden neemen, en aan 't holle geraaken: dusziet men zelden ofte nooit eenig groot ongeluk geschieden, of het zelve is aan de onkunde, 't quade beleid en de onvoorzigtigheid van den Koetzier of Voerman toe te schryven.

De algemeene deugden van een Koetzier, die hy niet alleen mag ontbeeren, maar dewelke hy in volmaaktheid moet bezitten zyn, het geduld, de zagtmoedigheid, en matigheid; want bezit hy deeze deugden niet, zo kan hy nooit geen volmaakt Koetzier worden; en is hy een Knecht, zo verdiend hy aanstonds te worden weggejaagd; en is het een Heer, men zoude dwaas zyn, het leven aan hem te vertrouwen: dog al bezat iemant alle deeze goede hoedanigheden, zo zouden dezelve egter nog niet voldoende zyn om hem een volmaakt Koetzier, Mender of Voerman te doen worden, dewyl tot dit beroep nog veel meerder zaaken behooren, daar hy niet onkundig van mag zyn; maar bezit hy deeze gezegde goede Eigenschappen, zo kan hy tot de gewenschte volmaaktheid geraa-

raaken, door zig in dezelve te laten onderwyzen: En om in deeze kunst uittemunten, zo word daar toe een lange Leerlingschap en zeer groote ondervinding vereifcht, waarom dezelve veel moeilijker te leeren is als de meeste menschen zig verbeelden.

Ik weet wel, dat men tegenwoordig zo naauwkeurig hier omtrent, niet altoos te werk gaat: Hoe meenig een Jongeling, na dat hy mogelyk twee ofte driemalen met iemand gereden heeft, durft stoutmoedig op een Chaise of Faëton stappen, om dezelve te bestieren; en waaren de Huur-knollen, door Ouderdom, of sterk werken, niet bezadigder en voorzigtiger geworden als de Voerman, de meesten zoude, als eertyds Faëton, door het Vuur van hun eige reuke-looze drift, uit het Reituig Geblixemt worden: En wat de Knechts aangaan; hoe meenig een Jonge, die maar eenige Maanden in een Stal gediend heeft, durft niet na de bediening van Koetzier staan, voornamelyk, indien hy eenigen tyd een Kar of Wagen gevoerd heeft; want heeft hy acht dagen op een Huur-koets gezeten, zo meend hy alreeds een Fenix te zyn; en de Heeren, welke een Knecht kunnen krygen, die reets twee ofte drie Jaaren voor Koetzier gediend heeft, meenen zeer gerust en wel te vreden te moeten zyn; dog of zodanig een, om die reeden, een goed Koetzier is of niet, daar van moet de gevaarlyke bevinding het vonnis vellen.

Een Boere Jongen, onder de Paarden als opgevoed; die tien of twaalf Jaaren op een Kar of Boere Wagen gereden heeft, en dan als Stal-knecht,

knecht, eenen geruimen tyd, onder een goed en ervaren Koetzier gediend heeft, kan dan zelf een regt goed Koetzier worden; om dat hy eerst een volmaakte Stal-knecht en Voor-ryder geworden is; want dit zyn de noodige beginzelen om een braaf Koetzier te worden: Heeft hy dan eenige Jaaren een Koetz met twee Paarden, en naderhand met vier Paarden gevoerd, zo mag men hem een Koetz met zes, of een Reituig met drie Paarden, (het moeijelykste van allen) toevertrouwen: Deeze zyn de besten, en moeten geprefereerd worden boven menschen, die tot hun twintigste Jaar nooit met Paarden hebben omgegaan, en zig dan voor Stalknegts verhuuren, daar zelden iets goeds van word.

Veele maaken onderscheid van wat Landaard een Koetzier is dien zy huuren willen; en schoon men goede van allerhande Landen vind, zo hebben ervaren Liefhebbers in 't algemeen aangemerkt; dat de Duitschers redelyke goede kennisse van Paarden hebben, en zeer goede zorge daar voor dragen, schoon wat ruuw in de behandeling zynde; ook worden aan de Hoven, en by veele Grooten, Duitsers daar toe gebruikt; want een Duitser, met een paar groote knevels, staat fraay op een Koetz en is in de mode. Een Zwitser, is zelden een goed Koetzier, of Voorryder, maar wel een goede Stalknecht. De Franssen zyn te driftig tot Koetziens: De Engelsen te wild, en veeltyds te brutaal tot die bediening: Een Hollander is in staat om een goed Koetzier te worden; dog onze Natie heeft dat gebrek, ten minsten zy worden

den daar mede beschuldigt, dat zy de Paarden, door dezelve te hard te doen loopen, te sterk aantasten: Maar de Vlamingen en Brabanders hebben de roem van volmaakte Koetziers uit te leveren, om dat zy van natuure bezadigd, werkzaam en van een goed oordeel zyn; daar ook veel toe doet, dat zy van Jongs af aan met zwaare Reituigen en zwaare wegen omgaan, 't geen hen de Paarden doet ontzien, dog daarom zyn zy niet goed in het voeren van ligte Reituigen, daar een Hollander, boven alle Natien, in uitmunt: Dog, gelyk wy zeiden, daar zyn goede van alle Natien, daarom moet men niet zo zeer zien op het Land alwaar iemand is gebooren, als wel op de plaats daar hy opgevoed, gewoond en geleerd is, en of hy reets blyken heeft gegeven van een goed gedrag, van zorgdragendheid, werkzaamheid en zachtzinnigheid.

Wat de Ouderdom van een goed Koetzier aangaat, dezelve behoorden niet Jonger te zyn als vyf en twintig of dertig Jaaren; want voor dien tyd kan hy geen genoegzame kennisse en ondervinding van het noodige bekomen hebben: Ook moet hy niet boven de zestig Jaaren oud zyn; dewyl het gezigt als dan gemeenlyk te sterk vervalde, dog 't geen een goed Koetzier niet kan ontbeeren, zonder zyn Heer en Meester aan veele gevaren, voornamelyk by avond, en in donker weer, bloot te stellen: Een Koetzier diend ook welgemaakt van Leest en niet te kort te weezen; want, een welgemaakt Mansperzoon, maakt een schoone parade op een Koetz; dog de kennisse, en de opgenoemde goede

goede hoedanigheden van Hert en Geest; een lange ervarenheid, gepaard met een zekere onbeschroomde handigheid, zyn boven alles te waardeeren.

Van de bequaamheid, kennisse en handigheid van een Koetzier, kunnen de Paarden best zelve oordeelen; want van het oogenblik dat een Koetzier &c, het Ley-zeel opvat, weeten zy al, of zy met een bequaam Man te doen hebben of niet: daarom, als men een Koetzier moet uitkiezen zo zal een kenner, in zyne tegenwoordigheid, hem op de bok, of op een Reituijg doen klimmen, en voortryden; doet hy dit onbeschroomt en vlug, en vat hy het Ley-zeel met bevalligheid op, gaande zitten zonder veel omslag te maaken, zo zal men zien dat de Paarden vol leeven, en nogtans zo gehoorzaam zullen zyn, als of zy hem al lange gekend hadden: Zo gy dan na hem verneemd, en bevind, dat hy de vereischte deugden en hoedanigheden bezit, en dat hy van jongs af by de Paarden is opgevoed, zo mag men het gerust met hem wagen; dog een goed Koetzier, moet met bescheidenheid en beleeftheid behandeld worden, en word, by alle fatsoendelyke menschen, verre boven een Lyfknecht, en byna egaal met een Kamer-dienaar getraceerd.

Nu moeten wy spreken van de Ondeugden van een Koetzier, en wat daar omtrent staat aan te merken.

Een Koetzier kan tweederlei ondeugden, ofte liever onvolmaaktheden hebben, ten aanzien van zyne manier van mennen, en het geen

daar betrekking toe heeft: De onvoorzigtigheid, of het gebrek van een gezond oordeel is een der voornaamste; want indien hy geen gezond oordeel bezit, zo loopt hy gevaar van zig ligtelyk in gevaaren en moeiljykheden te wikkelen, daar niet dan met moeite en perykel is uittekomen, waar door niet zelden gebeurt, dat de Paarden bedurven, het Reituig gebroken of geschonden, en de menschen, die in het zelve zitten, gewond worden, ofte het leeven verliezen.

Het is een ontegensprekelyke grondstelling, dat geen Dronkaard, een gezond oordeel kan bezitten; want al bezat iemand nog zo veele gaaven der Natuur, zo word al het goede door de dronkenschap verwoest: Zo dan de waarheid is, dat een dronkaard nergens goed toe is, zo is altoos ontegenzeggelyk, dat een dronkaard nergens minder toe deugd als tot Koetzier; want die Ondeugd stelt Menschen, Paarden en Reituigen bloot aan duizenden van onbeschryfelyke ongelukken.

Daar zyn zulke heethoofdige Koetziers, die dwaas genoeg zyn van quaad op de Paerden te worden, wanneer zy, om hunne dwaaze passie te voldoen, die arme, dog Eedele beesten slaan, rukken, en daar op vloeken &c, waar door de Paarden, verschrikt zynde, nog minder in staat zyn, om te doen wat men van haar begeerd als te vooren: Indien diergelyke Koetziers, Menners en Voerluiden geliefden te bedenken, dat zy redelyker behoorden te wezen als de beesten wien zy regeeren willen, zo zouden zy zo onreedelyk niet handelen; en daarom

om zyn diergelyke Koetziers &c, meerder te beschuldigen als de Paarden, tegens welke zy zulk een geraas maaken: Waaren die menschen overtuigd, dat alle de daaden van een reedelyk schezpel, door een gezond oordeel bestierd behoorden te worden, zy zouden de beesten niet handelen als of zy huns gelyke waren, gelyk zy doen, als zy de Paarden beschuldigen, dat zy met voordagt ongehoorzaam, dat zy quaadaardig zyn, en diergelyke beschuldigingen meer, welke gemeenlyk aan die beesten gegeven worden, schoon de schuld van niet gehoorzaam of koppig te wezen meerder ten lasten van hunnen bestierder, als van de Paarden behoorden te komen: Het kan zyn dat een Paard, 't geen een geruimen tyd, onder diergelyke handen geweest is, vry onhandelbaar is geworden, dog dat is de schuld niet van het beest, maar van zyn beestachtige bestierder; want een Paard 't geen van jongs af aan onder de handen van een goed Koetzier is geweest, zal nooit ongehoorzaam of koppig wezen, zo men hen met beleid en verstand regeerd; zelfs heb ik Paarden gezien, die de boosheid zelve scheenen, dog onder de handen van een bequaam Man zo mak als Lammeren waren.

Eenige Koetziers, slaan de Paarden alle oogenblikken, zonder reeden, als of zy daar vermaak in vinden, doende zulks om hunne eigene quaadaardigheid te voldoen; en men doet onvoorzigtig van zulke menschen in zyn dienst te neemen; want niet alleen, dat zodanig een haatelyke inborst tegen de menschlievendheid strydig is, zo doet het veel quaad aan de Paarden;

den; om dat dit slaan de beesten voor uit doet springen; en de Koetzier hen styf ophoudende, en daar door in de bek rukkende, zo berderft dit de bek der Paarden, en zy worden daar door niet alleen sterk vermoeidt, maar aan veele ongemakken en ziekten bloot gesteld: Bovendien, zo zyn diergelyke Koetziers gemeenlyk slegte Kerels.

Het gemeenste gebrek van een Koetzier is, dat hy een te ligte of te zwaare hand heeft; het is waar, dit gebrek is in hen, in een zeecker opzigt, verschoonbaar, om dat zy zelden voor Voorryder gediend, of de kunst van te Paard te ryden geleerd hebben; want daar door leerd men de mond van een Paard te behandelen gelyk het behoord; dog daar is niets moeiljkers te bedenken dan, om over deeze stoffe, schriftelyk, goede Lessen te geeven. Dit is de reeden waarom eenige voorname Heeren en kenders, die genoeg in hunne Koetziers scheppen, dezelve by een piqueur bestellen, om hen in de kunst van het te Paard ryden te onderrigten, gelyk ik aan verscheide Hoven gezien heb; en voor dien tyd dorsten zy haar beste Paarden aan dezelve niet vertrouwen: Dit is in ons Vaderland geheel buiten gebruik, maar het is zeer gemeen in Duitsland; waarom een zeecker groot Heer in Holland, zodanig een Koetzier heeft verkooren, die met deszelvs weergalozе schoone Paarden, die enkel uit vuur schynen te zamen gesteld te zyn, zo gemakke-lyk en aardig weet om te gaan, dat het een vermaak is het zelve aan te zien; ook behandeld hy dezelve, en zy gehoorzamen hem al
spe-

spelende als of het zyne Kinderen waren; dog dit is niet te verwonderen, als men de bequaamheid van den Koetzier betrakt, en weet, dat die Paarden zelve in de Ryschool gedresseerd zyn; want zodanige Paarden zyn veel makker, en maaken een veel schooner parade als anderen.

Om de groote aangelegendheid, zo zullen wy deeze stoffe wat breedvoeriger behandelen, en onderzoeken wat het te zeggen is, een goede hand van mensen, en dezelve niet te zwaar of te ligt te hebben.

Men zegt dat iemand een goede hand van Menschen, en dezelve niet te zwaar of te ligt heeft, wanneer hy zyne Paarden met een spelend, en niet met een strak nog met een los Ley-zeel mend: Om dit te verstaan, zo moet men de uitwerking, dewelke het gebid op de bek en kieuwen van een Paard maakt, vergelyken by een stuk yzer dat op de hand gedrukt word: Indien het laatste, zonder tusschenpozing gedrukt word, zo zal het gevoeligheid veroorzaken, en de hand zal eindelyk geheel verdooft en de plaats alwaar die drukking geschied, zal ongevoelig worden; maar drukt men de hand met dat yzer, met gestadige tusschenpozingen, zo zyn het als zo veele slagen die men daar door op de hand ontfangt, waar door eerst groote pyn, en naderhand eene doofheid, verharding en ongevoeligheid ontstaat; Is de Perzoon, wiens hand gedrukt word, sterker dan hy die hem drukt, en zoekt hy het yzer, vast te houden, zo zal den Lyder het hem uit de hand rukken: dit is een schets van de uit-

werking die een al te zwaare hand in het Mennen heeft op de beken kieuwen van een Paard, waar door dezelve verdooft, verhard en ongevoelig gemaakt worden: Maar indien hy, die het yzer vast houd, uw hand, met reedelyke tuffchenpozing, van tyd tot tyd niet te fterk drukt, en dan wederom wat los laat, zo zal, in die tuffchen tyd, door de wederkerende doorftraling, de plaats altoos even gevoelig blyven, zo dat men altoos de zelve pyn, gedrukt wordende, zal gevoelen, die men de eerftemaal ondervonden heeft: En dit is een Schets van iemand die een zachte en ligte hand in het Mennen heeft; want door de geduurig wederkerende doorftraaling, blyft de bek en kieuwen, even zagt en gevoelig, gelyk dezelve van natuure zyn.

Men vind Koetziers en Menners van Paarden, die de hand zeer ligthebben, en geen de minfte steun aan de Paarden geeven, latende het Leyzeel los hangen, waar door de Paarden, als Ezels met hangende koppen loopen; dog dit belet niet, dat de bekken daar door bedurven worden; want wil men hen agter uit doen dynzen, of fchielyk doen omwenden, waar toe men dikmaals verpligt is, zo trekken zy het Leyzeel ftyf na hun toe, en rukken de Paarden fterk in de Bek; en om de Paarden fchielyk te doen gehoorzamen, zo worden die rukken geduurig herhaald; dog door al dit rukken en trekken worden de Paarden hard en ongevoelig in de Mond, en men kan zoodanige Paarden in 't eind niet anders, dan door rukken en trek-

trekken doen gehoorzamen, om dat zy daar aan gewend zyn.

De Koetziers, dewelke een zwaare en harde hand hebben bederven de Bekken der Paarden altoos, om dat zy de Ley-zeels altoos strak gespannen en styf houden, waar door de Bek en kieuwen verdooft en eindelyk ongevoelig moeten worden: zy dit bevindende klagen, dat de mondstukken niet goed maar te zagt zyn, wanneer men hoe langer hoe zwaarder mondstukken gebruikt, 't geen de bekken nog al meer en meerder bederft, tot dat de Paarden, al doedt men dezelve nog zulke wreede mondstukken aan, eindelyk geen onderscheid zouden gevoelen of die van yzer dan of ze van hout gemaakt waaren; en de vrucht van die quaade behandeling van diergelyke Koetziers is dan gemeenelyk, dat de Paarden, nergens meer na luyfteren willende, doen wat hen goed dunkt; dan gaat men aan 't slaan en schreeuwen waar door de Paarden, die men nu niet ophouden kan, verschrikt, aan 't hollen geraaken, dikmaals tot dat ze dood nedervallen, en zy de Koetzier zo wel als de Meester, de quade behandeling onnozel, dog gevoelig, betaald zetten.

Het geen eigentlyk een goede en zagte hand genaamd word, bestaat in het houden van de Ley-zeel en brydel, en het Mennen op een zagte, vriendelyke en spelende wyze, waar door de Paarden gevoelen dat ze gebreideld zyn, zonder dat het hen pyn verwekt als zy de hals gebogen en de Kop regt houden: dit geeft aan een Paard niet alleen een schoone parade; en de mond behoud altoos een en dezelve gevoelig.

ligheid, om dat men met een spelende hand, nu en dan een weinigje bot vierd, en dan wederom iets styver houdt, zonder ooit te rukken in de bekken; want dit rukken, al geschied het niet hard, moet een Paard, dat zagt van Bek is, doen stilstaan, daar die fyne en spelende beweging, de Paarden, Couragie en vuur in het loopen geeft; dat de zelve aandachtig maakt en gehoorzaam doet luisteren na de bevelen van hunnen bestierder; en staan zy stille dan spelen zy met de mondstukken: Dog ik herhaal het nog eens: die zachte beweging en speling in het mennen, moet zo zagt en Streelen d' geschieden dat de Paarden het maar even gevoelen.

Dit is eigentlyk die konstigen zagtheid van hand, waar door de Paarden zo mak en gedwee als Lammeren worden, zonder het vuur uittebluffen. Paarden, dewelke gewoon zyn op deeze wyze behandeld te worden, gehoorzamen met vermaak, zonder slaan of schreeuwen: wil men ze doen agter uit dynzen, de minste beweging van de hand, die het ley-zeel iets meerder als na gewoonte doet spannen, zal hen agter uit doen gaan; de minste draay van de hand doet hen uithaalen; en een draay, die maar een weinigje sterker is zal hen doen omkeeren.

Het staat zeeker fraay te zien, dat zulke schoone, groote, sterke en vuurige beesten van Natuure zo vriendelyk en zagtmoedig gehoorzamen, op een zoet bevel van hunnen Meester, zo dat een bystander het naauwelyks gewaar word: Integendeel, moet een kenner en Liefhebber
 zig

zig ergeren te zien hoe een lompe Koetzier, om de Paarden agter uit te doen dynzen, of om te doen keeren, legt te rukken en te trekken dat hy byna agter over of op zyde valdt. Een geoeffend Koetzier, die van natuure zodanig eene zoete en zachte hand in 't Mennen heeft, neemt niet alleen veel minder moeiten als een ander, maar maakt dat zyn Meester zo gerust in zyn Reituig kan zitten, als of hy te huis op een stoel zat; want al zyn die Paarden in hun volle loop, de minste beweging van de hand van hun bestierder, doet hen zagter loopen, of, ziet hy eenig gevaar, hy kan ze doen stillestaan, of het gevaar ontwyken, zonder de minste vreeze, dat ze het gebit op de tanden nemen, en aan het hollen zullen gaan.

Ik heb Koetziers en zelfs Liefhebbers gevonden die zeiden, dat zy daar door bekoord waren; en dat zy graag myn raad in dit geval wilden opvolgen, maar dat zy zulks ondoenlyk bevonden; want dat die zwaare hand van Mennen hen natuurlyk was. Ik weet wel dat het vry moejelyk valdt, en dat 'er veel naaukeurigheid en oplettendheid vereischt word, om zig die gulde middelmaat aan te wennen; dog ik weet ook wel, dat iemant, dewelke met oplettendheid daar van werk maakt, van dag tot dag beeter en beeter Koetzier of Menner zal worden, 't geen ontegenspreekelyk is.

Alle Koetziers, alle Liefhebbers, en alle die Paarden houden of gebruiken, hebben hier by een groot belang; en zullen uit het gezegde genoeg besluiten kunnen, dat men, zonder het bovenstaande geen goed Koetzier kan zyn:

Dog

Dog dit is nog niet genoeg daar toe, waarom wy nu moeten Spreeken, van het geen verder daar toe behoord.

Een goed Koetzier &c., moet een volmaakte kenniffe hebben van alle de Stal gereedschappen.

Het eerste daar een goed Koetzier voor zorgt, is, dat zyn Stal wel voorzien is van goede Roskammen; (men maakt goede in Holland; dog de Engelschen worden gemeenlyk voor de besten gerekend) borstels van wilde zwynshairen gemaakt, zagte schuijers; hoorne kammen; een Sponge, en een stomp zweet mes: Deeze gereedschappen kunnen zes maanden goed blyven, maar langer moet men niet begeren dat een Koetzier die zal gebruyken.

Om een Paard wel te havenen, zo moet de Roskam, en borstel van wilde zwynshair goed en droogzyn, waarom men die des Winters op een drooge plaats moet leggen: ook moet men altoos een kleine dunne vyl by der hand hebben om de tanden van de Roskam van tyd tot tyd daar mede te scherpen, en de roeft daar af doen, 't geen de Roskammen zeer onderworpen zyn, door de vuyle vogtige stoffen welke van het hair daar aan blyft hangen; en het is onmogelyk een Paard wel te havenen met een Roskam welkers tanden niet zuiver en schoon zyn.

De zoo genaamde schuyer of stoffer moet gemaakt worden van wolle draden, die sterk en wel in een gedraait zyn; en die mede altyd schoon en droog moeten gehouden worden; wat de overige gereedschappen aangaan, als Bezems,
Paar-

Paarde-dekken, een schaar, hamer, schop, kruiwagen en diergelyke zaaken, als mede wat tot het voeren der Paarden noodig is, daar van zullen wy, als al te bekende zaaken zynde, niet spreken; maar tot de plicht van den Stalknegt kortelyk overgaan.

Dit is des te noodzakelyker, om dat veele Koetziers te gelyk Stalknegts zyn; en wat daar toe behoord moeten waarneemen: Dog dewyl wy gedeeltelyk, in het *Eerste Stuk* daar van gehandeld hebben; zo zullen wy het gezegde niet herhaalen, maar het noodige daar by voegen.

Wanneer een Stalknegt of Koetzier moet maaken in de Stal te zyn, om zyne Paarden te bezorgen &c.

Al is 'er een byzondere Stalknegt, zo moet een Koetzier daar nooit te veel vertrouwen op stellen, maar maaken dat hy in Perzoon daar by tegenwoordig is, en niet toestaan dat een Stalknegt des Zomers voor vier en des Winters, voor vyf uren of half zes, in de Stal de Paarden komt stooren, ten waare by extraordinaire voorvallen; want een Paard slaapt gemeenlyk het geruste en verkwikkelykste, van elf uren des avonds, tot vyf uren des morgens; dog des Winters rust hy gemeenlyk een weinig langer als des Zomers; en zo men een Paard te dikmaals in zyn rust stoort, zo zoude dit na-deelig aan zyne gezondheid kunnen wezen:

Daar zyn Koetziers en Stalknegts die zeer luy en langzaam met het bezorgen der Paarden omgaan, 't geen afgekeurd word; want een half uur voor ieder Paard is voldoende: Ook kan

kan men zulks op alle plaatzen doen, mits dat de Paarden niet aan de Reegen of Zonneshyn bloot gesteld worden.

Door het bezorgen van een Paard, word eigentlyk verstaan, het zelve te Roskammen, de Maanen te kammen, af te stoffen &c. Want bevind men dat het Paard eenig ongemak heeft, daar de Koetzier alle morgen in Perzoon na moet zien, zo moet hy de Hoeffsmidt daar aanstonds byroepen, dewyl veele zaaken, in den beginne, ligtelyk hersteld worden, die naderhand anders groote gevolgen kunnen na zig slepen.

Wat in de Stal gedaan moet worden, eer men de Paarden bezorgt: daar omtrent diend; dat men in de Stal komende aanstonds het oude Hooy, van des avonds te vooren, schoon weg moet doen waar na men het Paard aanstonds, zyn gewoonlyk Voeder van de Haver, in de schoongemaakte Krebbe, voordient: Hier omtrent word veelyds mis getast; want zommige Knechts voeren de Paarden niet, dan na dat zy dezelve geroskamt, bezorgd, en de Stal schoon gemaakt hebben, 't geen qualyk gedaan is; want indien hy eerst gevoedert word zo zal hy beeter en op zyn gemak eeten.

Zo dra het Paard zyn Haver opgegeten heeft, en niet eerder, ten zy in grooten haast, (want men moet een Paard met vreedden laten eeten, zonder hem te stooren, dewyl hy dan niet alleen smakelyker eeten zal, maar het zal hem dan ook beeter bekomen) zo neemt men het beste en schoonste stroo van onder de krib weg, en bewaard het zelve om des nachts weder-

derom onder de Paarden te strooijen: dan doet men de mist en het overige stroo weg, en men veegd de Stal schoon uit.

Van het Roskammen hebben wy reets gesproken, daarom voegen wy alleen kortelyk hier by: als de Paarden gegeten hebben en de Stal schoon gemaakt is, zo doet men de Paarden een ligt gebid aan, en leid ze, in schoon weêr, buiten de Stal in een schaduwachtige plaats, maar is het guur weêr, men laat ze in de Stal blyven: dan neemt men wat zagte zaamen gedraait stroo en men veegd de Paarden, over het geheele lichaam, daar schoon mede af: dit gedaan zynde, zo begint men te Roskammen, gelyk wy in het eerste stukje geleerd hebben.

Na dat men dezelve wel geroskamd heeft, zo veegd men het Paard met de schuijerschoon af, beginnende van het hoofd tot aan de staart, om het hair glad neder te doen leggen: dan gebruikt men de borstel en men borsteld het Paard, tegens het hair op, beginnende van de staart tot aan het hoofd, waar na men met de schuijer van het hoofd tot aan de staart, het hair wederom glad doet leggen, en dit moet driemaal herhaald worden: Eindelyk neemt men de Mane-kam in de Regter, en een natte-gemaakte sponge in de Linkerhand; en na dat men altoorens de hals met de sponge schoon gemaakt, en de hairen van de Maanen by elkanderen heeft gedaan, zo geeft men met de natte sponge, een streek over de Maanen, waar op men de kam daar doorhaald; want men mag
nooit

nooit geene Maanen kammen zonder dezelve alvorens nat te maaken.

Dit gedaan zynde, zo word het tyd om de voeten der Paarden naauwkeurig te examineeren; dog het is niet genoeg te onderzoeken, of de yzers wel vast leggen, en of 'er geen nagels uit zyn; maar men moet naauwkeurig toe zien, of de punten der nagels, die op de voet zyn om geklonken, niet afgebroken zyn; want dit zo zynde zo loopt een Paard gevaar, op de weg, of als men daar niet op denkt, zyn yzer te verliezen.

Indien men bevind dat 'er drek of vuiligheid in de hielen zit, zo moet men het met wat stroo daar uit doen: Men smeerd de kroon van de voet, eer men het hair der pooten wast met de nat gemaakte sponge, dewelke men geduurig in een emmer met vers Water doopt. De staart steekt men dagelyks, zo verre zulks doenlyk is, in een emmer met Water, dog men kamt ze zelden, en zo men zulks doen wil, moet men op de volgende wyze daar mede te werk gaan, dog alleen twee of driemaal yder Maand, en niet meerder.

Om de Maanen en de Staart te kammen moet men een kam met zeer wyde tanden gebruiken, zelfs moet men zeer onzigtig daar mede te werk gaan, voornamelyk met de staart, die men door het uittrekken van het hair ligt bederft: Om dit voor te komen doet men dit by gedeeltens, dat men om de hand wind, en styf houd als men kamt: als de geheele staart aldus gekamt is moet men dezelve te zaamen genomen,

men, eens ofte tweemalen doorkamten, indien dezelve zeer zwaar en dik is; dog men moet altoos eerst aan het einde beginnen, en zo na boven toe voortgaan.

Het is zeer fraai, en een eer voor de Koetzier, indien hy de staarten wel weet te bewaren; en hebben zy geen schoone staarten, zo moet hy zyn best doen om dezelve te doen groeijen, daar veel moeiten en oplettenheid aan valt is. De meeste jonge Koetspaarden hebben schoone Staarten, maar zy behouden die niet lang, zo zy onder handen van Koetziers vallen die geen verstand hebben om dezelve wel te behandelen, daar nogtans veel aan gelegen is: Als men de staart om de tiende dag kamt zo is het genoeg; en alle nieuwe maanen, moet men de toppen van het hair, omtrent een duim breed afnyden, anders splyt het hair, en wil niet groeijen. Men moet ook zorg dragen dat 'er geen gebrooke, of gespleetene tanden in de kam zyn, waar door anders veel hair word uitgetrokken; ook sineerd men de kam met Oly van Olyven, om die gemakkelyker door te doen gaan.

Wat het op vlegten der staarten aangaat, het zelve geschied op allerhande wyzen, zo als de Koetzier goedvind; maar een verstandig Koetzier zal zulks altoos by wyze van een Hairbeurs doen; 't geen een schoone parade maakt. en een teeken is dat de staarten schoon en dik zyn; ook is dit de beste wyze om de staarten te conserveren; daar het vlegten op zyn Turks, of gelyk de Kroaten doen, het hair bederft. Des Zomers hegten veelen, onder aan de staart-
c rien,

riem, een breed stuk leder, om te beletten dat de gevlogte staarten, door het sterk slijngen, niet in de tongen der gespen komen te haaken; 't geen niet goed is.

Men moet alle acht of veertien dagen de maanen en het hoofd-hair scheeren: Die dit wil doen moet eerst zyne nagels ter degen korten; want veele Paarden zyn zo kittelachtig en delicaat van vel dat zy de hardigheid der nagels niet kunnen verdragen, als men hen, by de ooren vat om ze vast te houden.

Men scheerd het Hoofd-hair der jonge Paarden gemeenlyk de eerstemaal wanneer zy eerst beslagen worden; en om dezelve te doen stil staan, doet men hen een Duits montstuk aan, of men zet hen iets op de neus, het geen ik niet goed keur, maar beeter oordeel, met geduld en zagtmoedigheid hier in te werk te gaan; zonder aanstonds tot dwang den toevlugt te neemen: Het gaat met de Paarden gelyk met de menschen; beiden willen met zagtheid behandeld worden om van dezelve veel dienst te trekken; en word een Paard, van jongs af aan met zagtmoedigheid behandeld, zo zal hy altoos mak en handelbaar zyn en blyven: Vind men zomtyds Paarden die men quaadaardig en onhandelbaar noemt, zo weest verzeekerd dat dit beest, in zyne jeugd, in brutale handen is gevallen.

Daar is een geheim om de Maanen en staart wel te doen groeijen, 't geen veele Paarde-kooipers, of niet weten, of verborgen tragten te houden, dog het welke wy nu aan de Liefhebbers zullen mede deelen.

Veelen

Veelen steeken ten dien einde, de staart, tot het einde toe, in een Emmer met Water, en houden dezelve daar een tyd lang in om die week te doen worden; dog dit deugd niet: Want die al te groote verfrissing maakt het Hair waterachtig, en doet het zelve rotten; ten minste zo word het hair daar door zo teeder, dat een weinig warmte het doet verdroogen en by meenigte uitvallen; 't geen dierhalven niet goed is.

Wil men de Maanen of de staart secuur doen groeijen, zo neemt een Emmer Rivier, sloot of Fontyn-Water, (want Put-water is daar te schraal toe:) Dit Water giet men in een yzere pot, waar in men doet, twee of drie hand volle Note-bladeren, twee hand vollen gepelde Lely-bollen, vyf of zes witte Uijen, en een pond gemeene Honich, dit laat men te zaamen een vierde verkooiken, waar na men dit kookzel laat koud worden, na dat het een uur lang toegedekt heeft staan uittrekken: giét het dan in een aarde pot; Ligt de staart op, en steekt dezelve tot het einde toe in dat kookzel, en laat het een half quartier daar in steeken: Dit herhaald men twee of te driemaal en ieder week, des avonds, even voor dat men het Paard voeder geeft.

Daar zyn twee voorname oorzaken die het Hair van de Maanen en staart doen uitvallen: Het eerste is de schurft; en de tweede het te dikmaals en quaalyk kammen; dog van het tweede hebben wy reets gesproken, en van het eerste zal op zyn plaats gehandeld worden.

Om met verstand de pooten der Paarden, en
het

het hair der voeten, dat over de hoeven hangt, te bescheeren, zo moet men aldus daar mede te werk gaan: Eerft neemt men een goed gedeelte van het dikke hair der hielen weg, waar in anders veel stof en vuiligheid blyft zitten: Ten tweeden zo is het ten uiterste nootzakelyk, van tyd tot tyd de pooten te scheeren; want ruige pooten aan een Paard staat lelyk, waarom men de ruige hairen moet scheeren of uittrekken: Men bescheerd dezelve van boven na onderen, volgens de legging van het hair, gelyk de Hairsnyders gewoon zyn te doen; en dan kan zulks zo fraai geschieden, dat men niet zien kan dat de schaar daar aan geweest is.

Wat het hair van de hiel belangd, dat moet men puntig knippen, en mag maar vier of vyf duimen aan de punt lang blyven: Het hair van de kroon der voeten, mag niet lang over de hoeven heen hangen, maar moet even daar op komen: Dit maakt een fraaije vertooning aan de pooten en voeten; en zo dezelve dan wel beslagen zyn, zo bedekt het de feilen, en staat fraay boven dien.

Dit gedaan zynde, zo doopt men de sponge in een emmer met schoon Water, en men wascht het Paard daar mede over het geheele lyf, zonder iets over te slaan; en dan droogt men het met de schoone schuijer wederom droog af: Als men de beenen zal wasschen, zo moet men die nogmaals Examineeren, en zien of de hoeven niet besnoeid behoorden te worden, om dat ze over de yzers heen groeijen, 't geen niet goed is, dewyl ze dan ligt splyten en schilferen.

Het is ook niet goed voor de pooten, een Paard te dikmaals in het Wed te doen gaan, voornamelyk niet als het bezweet is, maar het is beeter, op Stal komende, de pooten met Put-water af te wasschen, en des anderen daags na het Paarde-wed te zenden; dog altoos voor Zonnen opgang, of als de Zon begint onder te gaan; dog men moet de Paarden niet te lang daar in laten blyven, behalven in de Maanden July en Augustus, wanneer men die zomtyds een quartier uurs daar in laat wandelen, om dat het Paarde-wed hen dan tot een bad verstrekt.

Wat het voederen der Paarden aangaat, het zelve herhaalen wy niet; maar voegen daar by; schoon Haver en Hooy het gezondste voedzel der Paarden is, zo word het ongezond als het Paard daar te veel van eet: Wil men de Paarden in een goede staat behouden, zo moet het zoort van voeder, zo wel als de hoeveelheid bepaald worden na de natuurlyke gesteldheid van ieder Paard, en de gebreken dewelke men daar aan ontdekt: Om die reeden moet een Koetzier weeten, dat Tarwe Stroo het Herte van een Paard versterkt en hem lang doet leeven, waarom het zeer goed is, van dit gekapt of gesnede stroo, wat onder het Voeder te doen.

In het voederen moet men agt geeven, of de Paarden reets vet zyn, dan of men ze vet zoekt te maaken: Of ze langzaam of gulzig; of ze alleen dan of ze te zaamen eten; of men magere dan of men delicate Paarden voor heeft; van yder zoort zullen wy het noodige opgeeven.

Zyn de Paarden vet, zo doet men best dezelve, des morgens met gefnede Tarwe stroote voederen, en hen dan te laten staan tot tien of elf uren toe, wanneer men yder Paard omtrent negen of tien ponden Hooy geeft; en des middags geeft men yder een maat Haver: Daar zyn Koetziers, die de Paarden doen drinken, voor dat zy dezelve, des middags, hun Voeder geeven; 't geen ik goedkeur, indien de Paarden des morgens gelopen of gewerkt hebben; anders heeft de ondervinding geleerd, dat het drinken na het eeten maakt dat zy meerder nut van hun voeder hebben.

Zoekt men de Paarden vet te maaken, zo geeft men hen aanstonds te drinken even na dat ze gevoederd zyn; ook voedert men de Paarden des avonds, als dan, veel sterker als des morgens: Niet dat men hen daarom meerder voeder yder dag, als na gewoonte, moet geeven, maar men geeft hen des morgens een derde of vierde minder als na gewoonte; des middags laat men de portie, zo groot blyven, als op andere tyden; maar des avonds geeft men hen een derde of vierde meerder als men gewoon is: Dog ik zoude niemant raaden zyne Paarden te vet te maaken, dewyl het gevaarlyk is dezelve veel te doen werken of loopen; want zet men hen wat sterk aan, zy worden bedurven, en sterven als zy niet met voorzigtigheid behandeld worden: Ook zyn vette Paarden niet goed op Reize, of zy moeten onder handen van een verstandig en ervaren Koetzier zyn.

Een Paard, door Hooy vet gemaakt, bezit
een

een ongezond, zagt en sponsieus vet, dat in het loopen of werken ligtelyk smelt; en deeze Paarden zweeten, op de minste fatigue geweldig, en zyn aan veele quaalen onderworpen. Haver met Tarwe stroo maakt een gezond en hard vet, en maakt de Paarden fris en vigoureuus; zy zullen weinig zweeten al moeten zy sterk loopen; zy hebben een goede azem, en zyn aan veel minder quaalen onderworpen.

Eet een Paard langzaam, zo moet men de punten der tanden, door de Hoeffnidt laten afvylen; want een Paard kaauwt met moeite, als de tanden niet egaal zyn, daar wel op gelet moet worden.

Is een Paard gulzig in 't eeten, zo moet men hem alleen voeren, ten waare men hem met een ander Paard liet eeten dat alzo gulzig was als hy. Deeze Paarden zyn meest altoos vetter als anderen; ook ziet men gemeenlyk met vermaak dat een Paard wel wil eeten; dog de zodanige loopen altoos gevaar van dampig te worden, en zyn goed om te werken, maar niet om hard te loopen.

Daar zyn verscheide oorzaaken, waar door een gulzig Paard, dampig word; namelyk, als het zo veel eet als het lust; dat het te veel werkt, boven zyne kragt; dat het te veel Hooy eet; dat het te lang stil staat, en dat hy oud word. Maar een Paard dat na behooren gevoed en in een matige beweging gehouden word zal nooit dampig worden: Men moet een Paard nooit te veel drinken, nog te veel Hooy geeven, want beiden is ongezond; want een Paard dat niet te veel Hooy eet zal

veel luchtiger en vroolyker loopen, als anderen, die daar door lui en zwaarmoedig worden: Ziet men dan, dat een Paard wat dampig word, zo moet men hem aanstonds een vierde part minder Hooy geeven als van te vooren: Vermeerderd de dampigheid, men verminderd het Hooy tot op de helft; en blyft de dampigheid aauhouden, zo ontrekt men hem het Hooy geheel en al. Het is dwaasheid, de dampigheid door werken te willen verdryven, volgens veeler verbeelding; want sterk werken vermeerderd dezelve.

Eet yder Paard alleen, zo moet men hem zo veel geeven als hem goed is, en meerder niet; maar voederd men twee Paarden te gelyk, en zyn ze niet even graag in 't eeten, zo moet men met geduld daar by blyven staan, om zorg te dragen, dat yder zyn portie krygt, anders konnen zy nooit egaal loopen.

Heeft men Paarden die zeer vies en delicaat in het eeten zyn, zo doedt men best dezelve te verkoopen; want van diergelyke Paarden heeft men zelden veel dienst te wagten, dog heeft men daar liefde voor, om dat zy schoon, mak en gewillig zyn, zo moet men dezelve wat menageren, en nooit te sterk aantasten; want Paarden die delicaat in het eeten zyn, zyn niet bequaam om sterk te werken of veel en hard te loopen: Dog men moet zien, of dit gebrek in 't eeten niet te verhelpen is; namelyk, of de tanden niet te puntig ofte onegaal zyn, waar van wy reets gesprooken hebben: Andere hebben een zekere uitwas, als wild vleesch, onder de tong, niet ongelyk de tong van een

Karper, en zo rood als een kars: Dit moet men door de Hoeffmidt met de schaar laten wegneemen, want dit hinderd de Paarden in 't drinken, waarom de zodanige veel gequeld zyn met ontstekingen in de keel, in de borst en in de lever: Als men dit bevind, zo moet men hen met kaf in plaats van Haver voederen, en geeven hen goed Hooy en veel Water, dat daar goed toe is.

Het is goed delicate Paarden by andere te zetten die gulzig of graag in 't eeten zyn, want dat wakkerd de eetenslust; dog men moet dezelve byzonder voederen; ook moet men het beste voor hen uitzoeken, en maar weinig te gelyk geeven, om dat zy daar ligtelyk een weerzin in krygen; ook moet men van tyd tot tyd verandering in het voederen maaken; en geeven hen eerst Hooy en dan stroo, en op een andere tyd, eerst stroo en dan Hooy &c. Als zy stil aan de kribbe staan, zo doet men dezelve zomtyds een snaffel, of ligt gebit in de bek, om daar op te spelen; want daar door schiet het vogt uit het hoofd na de mond; en door die kitteling wakkerd den appetyt; en willen zy evenwel niet eeten, zo neemt gestoote knoflook met zout gemengdt, daar men verjuis of wat Wynazyn en een weinigje Schoorsteenroet ondermengd; dit onder malkanderen gestooten, en in een linne doekje gedaan zynde, zo wind men het zelve om het mondstuk, en laat het Paard daar op kauen, 't geen hem hongrig en vet zal maaken.

Daar zyn Paarden, die aanstonds afvallen, en mager worden als men hen maar iets meerder

als na gewoonte doet werken ofte loopen: Aan de zodanigen doet het Hooy eeten geen quaad; en men mag hen wel een goede portie Haver onder het gekapte stroo geeven: Die paarden zyn en blyven mager om dat ze van een droog temperament zyn; en om dat ze het Herte, de Long, en de Milt; en voornamentlyk de Lever heet van natuure hebben. Het is best, aan diergelyke Paarden, weinig stroo, veel Haver, en Hooy dat op vogtige laage Landen gewassen is, te geeven; ook is het goed, de Haver, met Zeemel van Tarwe te mengen, en hen die nat gemaakt, als een flobbering, te geeven; en dat drie maalen daags te herhaalen, zo lang men 't goed vind.

Staan diergelyke Paarden een lange Reize te doen, waar door zy verhit zullen worden en sterk staan te zweeten; zo geeft men hen in de Zoomer des morgens tot een preservatief; een goede quantiteit, zo veel als zy willen eeten, Tarwe-zeemelen in Put-water, dat des avonds te vooren geput is, wel ter degen nat gemaakt; maar des Winters doet men best nieuw geput Water daar toe te gebruiken.

Het gewoone Voeder, voor een Koetspaard, of van een Paard, dat voor een zwaar Reituig loopt, is een Schepel Haver daags, dat men in drie deelen verdeelt, om het des avonds, des morgens, en des middags te voeren; dog, gelyk wy zeiden, men geeft een derde portie des middags, maar des avonds wat meer als des morgens; ook geeft men Paarden, als zy vermoet zyn, wat meerder Haver als op andere tyden:

tyden: Tien ponden Hooy en zo veel stroo is genoeg voor twee Paarden, daags.

Een goed Koetzier, zal zyne Paarden, eer hy die voederd, schoon afveegen: Vind hy dat het Hooy stofachtig is, hy zal het eerst uitschudden, of de Haver wannen: Men menageerd de Haver en het Hooy, maar het stroo niet, dat de Paarden luchtig, sterk, vigouereus en vet maakt, en boven dien tot een goede bedding diendt.

Ook moet een braaf Koetzier zorg draagen, de spinrag en spinnekoppen uit de Stal weg te doen; want dat ongedierte kruipt in het Hooy, en valt zomtyds in de Haver; en het is gevaarlyk als een Paard die in 't lyf krygt, daar dikmaals de dood, ten minste een gevaarlyke ziekte op volgd: Men kan dit gewaar worden; want zo dra hy een spinnekop in de bek gehad heeft wil hy niet meerder eeten nog drinken, om dat hem alles bitter en onsmakelyk voorkomt: Dan maakt men een mengzel van knoflook en zout onder een gestooten en met azyn gemengd, daar men hem de bek mede wryft, drie dagen agter een, des avonds en des morgens; en geduurende dien tyd geeft men hem niets als Tarwe-zeemel te eeten.

Een volmaakt Koetzier moet ook verstand van de Haver, het stroo en Hooy hebben, en weeten wat soorten dat best voor zyne Paarden zyn.

Zwaare gezonde Voerhaver is de beste, dog men moet ze geduurig omschoppen, anders word ze heet, en verliest zyne natuurlyke warmte, en vochtigheid; en eindelyk begint

ze bitter, stinkend, en zwart te worden; ook is het niet goed onrype, of al te nieuwe Haver, die niet uitgezweet is, te gebruiken, 't geen nadeelig voor de gezondheid der Paarden is.

Tarwe-stroo is het beste van allen, indien de Tarwe, voor dat ze gesneden wierd, niet tegen de grond heeft gelegen; want dan deugd ze niet om Paarden te voederen: Het goede Tarwe stroo moet blank, kort en onlangs gedorscht zyn. Yder strootje moet zyn Koornair hebben, 't geen ten bewyze strekt, dat het stroo in goede Aarde, die niet te sterk gemest was, gegroeit is. Men kan ligtelyk zien, of het stroo op ligt en mager, dan of het op goed Land gegroeid is; want het eerste is zwart en lang; maar het andere blank en kort; dat het best is; maar de Mest maakt ongezonder stroo. Men moet dan zorg dragen goed stroo te hebben, en de Paarden daar niet te weinig van te geeven; want veel stroo en weinig Hooy te eeten, is zeer gezond voor de Paarden.

Alle Landen brengen geen goed Hooy voort; en aan de kennisse daar van is veel gelegen. Geen Hooy kan goed zyn, indien het niet op zyn tyd gesneden, omgekeerd, gedroogd, op hoopen gezeten te huis gehaald is; bovendien zo kan het Hooy niet goed zyn als het gras niet deugd. De Boeren bederven dikmaals een heele kamp Hooy, door een Mesthoop op 't Veld te leggen; want het Gras, dat daar ontrent groeid, en in 't Hooijen onder het andere vermengd word, maakt dat alles een mufte smaak en reuk heeft. Indien het gras te onryp
of

of te ryp gemaaid is; indien het Hooy te lang gelegen heeft zonder keeren; indien het lang nat op 't Veld gelegen heeft, of dat het verbroeid is, en zyn kleur verlooren heeft, zo is het maar goed voor Koeijen, dog niet voor Paarden.

Het Hooy, dat op moerassige of Landen die des Winters altoos onder Water staan, gewonnen is, deugd niet voor Koets-paerden of Hard-dravers; want diergelyk Hooy doet sterk zweeten, en maakt een week en sponsachtig vet en vleesch: Het Hooy, dat op matige hooge Landen gewonnen is, zo het een groene weerschyn, en een goede smaak en reuk heeft, om dat het Land niet gemest was, is verre het beste.

Rechte Liefhebbers zoeken na Hooy dat, grys van kleur is; en zien met opmerking wat kruiden daar onder vermengd zyn: Want witte, kleine, roode, geele of gryze klaver; alderhande kleine kruiden die na de eerste uitspruitzels van Tarwe gelyken; wilde Thym, Kervel, lange Weegbree, Ridderspooren, en veele soorten van diergelyke Kruiden, welkers namen men niet behoeft te kennen, zyn goed onder 't Hooy, dewyl ze het zelve een goede smaak en reuk geeven.

De Koetziers; die altoos Hooy, en nooit Gras voeren, behooren aan hunne Meesters te raaden, van tweederlei Hooy op te doen: namenteelyk Hooy van hooge, en Hooy van laager Landen: Want

Hooy van hooge Landen is wel gevoed van blad en bloem; kort en voedzaam, groenachtig,

tig, van goede lucht en ter degen droog. Het is best diergelyk Hooy te voeren in de Maanden, October, November, December, January, February, Maart en April: Maar gedurende de vyf Zomer-maanden, als May, Juny, July, Augustus en September, is 't best Hooy te voeren 't geen op laager Landen gewonnen is, om dat het andere, te droog van natuure, in de warmte, voor de Paarden is: Maar die des Zomers Gras geeven, moeten altoos Hooy van hooge Landen opdoen; want diergelyk Hooy, maakt dik, kort, glad, blinkend en zagt Hair, van de kleur als Fluweel, 't geen zeer schoon staat; ook maakt het een schoon, rond en welgevoed lichaam, met vast vleesch en goed vet.

Hooy van laage Landen, die nooit onder Water staan, kan goed zyn, voornamelyk, indien het op hoogen kanten, en Kadyken, aan Rivieren en zoete Wateren gewonnen is; maar het Hooy van natte moerassige Landen, moet men nooit aan Paerden geeven, want is ongezond: Egter doen eenige zulk Hooy op, om de goed koop, zeggende dat het veel verfrissender is als het andere, waarom zulks des Zomers, gelyk wy zeiden, kan toegestemd worden, maar niet des Winters; ook zullen de Paarden, die altoos zulk Hooy eeten, lang en ruig van hair vallen.

Daar is nog een derde soort van Hooy, 't geen boven alles de Kroon spand; namelyk, 't Klaver-Hooy, en is zeer goed voor de Paarden, met verstand en bescheidenheid gebruikt zynde: Het verwarmd; en indien het wel ge-
won-

wonnen is, zo zyn de Paarden daar zeer verzoet op; zelfs maakt het de Paarden, in een korten tyd, vet, en geeft schoon en blinkend hair: Dog dit Hooy is alleen goed om daar mede, in de Maanden December, January en February, de Paarden te voederen, dewyl het zeer verwarmd geduurende de koude; maar het word reets zo droog, in Maart, dat de Paarden, indien 't niet geweekt is, dit Hooy niet kunnen eeten.

Indien de Paarden gezond vet en wel gesteld zyn, zo heeft men dit Hooy niet noodig; maar indien de Paarden, tegen de Winter, mager, of afgemat door een Veldtogt, op stal komen, zo doet men dezelve laten en purgeeren, en dan geeft men hen, drie of vier maanden agter een, van dit Hooy te eeten, dat dezelve op een extraordinaire wyze hersteld; dog, gelyk wy zeiden, men moet hier omtrent met voorzigtigheid te werk gaan, om dat het de Paarden, door te veel eeten, te zeer zoude verhitten.

Nu moeten wy, met een woordje spreken van het overige Voeder, 't geen maar by toeval, of nu en dan, aan de Paerden gegeven word; als daar is de Zeemelen, Garst, de Tarwe, Paardeboonen, gesneede Boon-stroo of Tarwe-stroo, &c.

De Zeemelen is het eigentlyke voedzel voor zieke Paarden, als zynde zeer verfrissende en ligt om te verteeren; dog daarom geeft men het ook wel, by zekere gelegendheden, aan gezonde Paarden; want een slobbering van Zeemelen, Haver en wat Boonen, op de reize aan de Paarden gegeven, is niet te veragten:

agten: Zo lang men een Paard met Zeemelen alleen voed, zal het weinig in staat zyn om te werken, dewyl zyne kragten daar door afneemen; dog, daarom is het goed voor Paarden die stil staan en niet werken, om dat ze ziekelyk zyn; want schoon de kragt daar door verminderd, zo verkoeld daar door het bloed, en 't hersteld de gezondheid, dewyl men een Paard, dat alleen Zeemelen eet, een soort van vasten doedt houden: Ook is het goed, voor magere Paarden, die men met Haver voedert, indien men hen, des avonds, twee mantjes vol nat gemaakt, met wat Haver daar onder, te eeten geeft.

Groen gesnede Garst, is een voedzaam en zeer verfrissend voedzel voor de Paarden; en het is zeer goed, de Paarden, die verhit en mager zyn, een tyd lang, met wat Haver 'er onder, daar mede te voederen. De Zomer-garst, die men in Maart zaaid, is in May goed om gesneden te worden; maar de Winter-garst is goed om in April daar toe te gebruiken. Daar zyn Liefhebbers, die Jaarlyks, een Maand of zes weken lang, in het Voorjaar, dit aan hunne Paarden geeven, dog de meesten maken het nat, na dat het gesneden is: Men geeft ook wel gedorste Garst, in plaats van Haver, om dat ze zo heet niet is; dog dit geschied meest uit gebrek, ook is de groene gesnede Garst veel beeter.

De Tarwe is veel te heet voor de Paarden; en men behoorde daar nooit gebruik van te maken, of het moest in tyd van noodt zyn, dewyl het in staat is om het lichaam van een
Paard

Paard in Vuur en vlam te zetten, en veele quaalen te verwekken, voornamelyk, de bevanging en de Vaarnen: Daar zyn nogtans gevallen wanneer men de Tarwe met nut kan gebruiken, indien men met verstand daar mede te werk gaat; indien men aan Paarden, die naauw van darmen zyn, des morgens wat Tarwe onder het gefneede stroo voor diend, met veel Hooy, eer men ze doedt drinken, zo kan het dienen, om het ingevalle lichaam te herstellen; dog dan was het nog beeter, half-uitgedorst, gesneden Tarwe Graan te voederen; dog dan moeten die Paarden sterk werken, en anders deugd het niet.

De Boonen zyn wel zo heet niet als de Tarwe, maar egter ook zeer verhittend; egter mag men van tyd tot tyd wel een weinig daar van aan Paarden geeven die sterk moeten werken; dog alleen voor een tyd, wanneer men tot het gewoone Voeder, Hooy, Haver en stroo moet wederkeeren:

De ondervinding heeft geleerd, dat Paarden, die zeer sterk moeten werken, ongemeen veel nut hebben, van het gesneede Boonstroo: Ten dien einde neemt men de schooven zo als die van 't veld komen, ongedorst, en men snyd dezelve in de bak, met boonen en al, behalven het onderste, dat te hard is: Hier doen eenige wat Haver onder; en dit voedzel versterkt de Paarden uitneemend: Egter zo is het best, voor Koetspaarden, of Paarden, dewelke tot vermaak gehouden worden, gesnede Tarwe-stroo met Haver en Hooy te gebruiken.

Het Gras en Klaver, dat men in 't Voorjaar en in de Zomer aan de Paarden geeft, diend

om dezelve te verfrissen, en te purgeeren: Dit is zeer noodig ten opzichte van jonge Paarden, en Paarden die zeer verhit door het sterk werken zyn; en diergelyke Paarden, dewelke nooit in de weiden gaan, moet men op stal, Gras te eten geeven. Dog het gras is goed voor verscheide ziekzens, maar nadeelig voor spattige en Vaarnagtige Paarden.

Als men de Paarden, in 't Voorjaar op de Stal Gras te eten wil geeven, om daar door deeze of geene quaal te geneezen, zo zyn sommige gewoon, de Paarden de eerste acht dagen, niet te Roskammen nog schoon te maken, veel minder de bedding van stroo, van onder de Paarden, des morgens, weg te doen, laattende de Paarden aldus op de Mest en Vuiligheid leggen slaapen, dewyl men meent dat dit gezond voor de Paarden is: Dog anderen keuren dit af, als nutteloos zynde, schoon ik dit met een goeden uitslag, omtrent Paarden die zwak en ongezonder waren, werkstellig heb gemaakt.

Het is een stantvastig gebruik, 't geen goed bevonden is, de Paarden, als zy begonnen hebben Gras te eten, aanstonds te doen Laaten: Anderen doen dezelve daags te vooren Laaten, eer zy Gras beginnen te eten, 't geen beide goed kan zyn.

Het Gras moet des morgens gemaaid worden terwyl 'er de Dauw nog oplegd, dewyl dit de Paarden des te beeter doet purgeeren: Ook moet men de Paarden niet te veel Gras te gelyk voordienen, wanneer zy dan veel graager als anders zullen eten.

Indien een Paard mager is, zo moet men hem, als hy Gras eet, tweemaal daags, met natgemaakte Zeemelen voeren; maar indien het Paard vet is, zo is eens daags genoeg: Dog dewyl het Gras eeten, de Paarden zeekerlyk slap maakt, zo moet men een Paard, daar men dan dienst van wil trekken, onder die natgemaakte Zeemelen, twee oncen *Foye d'Antimonie* (waar van wy, in 't eerste stukje. breedvoerig hebben gesproken) ingeeven; want dit belet de tanden van stomp te worden, gelyk anders veeltyds, door het Gras eeten geschied: Dit dood ook de Wurmen, die door het Gras eeten voortgeteeld worden: Ook is het goed voor de bevanging, daar de Paarden, in deezen tyd, veel aan onderheevig zyn, dog die, indien men dit middel gebruikt, nooit gevaarlyk is; want door een eenige Laating kan het als dan geneezen worden, zonder de Paarden het Gras eeten te onthouden: Ook moet een Koetzier zorg dragen, de Paarden, als zy Gras eeten, warm te houden, dewyl het Gras een verkouwender Voedzel als het Hooy is.

Wat het drinken der Paarden aangaat, daar van hebben wy breedvoerig in het eerste stukje gesproken; waarom wy alleen hier byvoegen: dat men boven alles zorg moet dragen, de Paarden altoos een en het zelve zoort van Water, te drinken te geeven: dat is, men moet Put-water geeven aan die geenen die Put-water gewoon zyn te drinken; en Regen-water aan die geenen dewelke Regenwater gewoon zyn te gebruiken; want een groot onderscheid van Water, geeft ook een groote verandering in het

lichaam van een Paard; en is men op de reize daar toe genootzaakt, zo moet het Water ten minste niet brak, en versch zyn: En daar mede gaan wy over tot het

II. H O O F D S T U K.

Van de kennisse der Rytuigen, en wat daar omtrent moet waargenomen worden.

DE Rytuigen kan men in verscheide soorten onderscheiden, als Koetzen; Berlynen, Post-chaizen &c. Wagens die op Riemen hangen, als overdekte en opene Faëtons, Spiegel-wagens en Halve Wagens. Wagens die op geene Riemen hangen; als Speelwagens en Voermans-wagens. Chaizen; zo opene als Kap-chaizen. Boere-wagens en Karren. Toesleen, Opensleen en Narresleen: Waar van wy, yder in 't byzonder, met een woordje iets zullen zeggen.

Onze intentie alhier is geenzints om van alle de soorten van Koetzen, Berlynen &c. in 't byzonder te handelen; ofte aan te toonen, welke het gemakkelykste of prachtigste voor een Hof, Stad of Reiz-koetz is; en wat de fraaiheid daar van uitmaakt, dewyl dit meer het beroep van een Koetze of Wagenmaker, als van een Koetzier &c. raakt; maar wy moeten daar van alleen spreken, voor zo verre den gebruiker daar kennisse van moet hebben, om die wel te behandelen.

Het geen, dat men in deezen wel moet verstaan,

staan, is, een Koetz of Berlyn, wel op zyne Riemen te hangen; dat is, zorg te dragen dat hy wel in zyn evenwigt hangdt, aan de eene zyde niet lager als aan de andere; en van agteren niet lager als van vooren: Het is waar, eenige willen dat hunne Koetzen agter over zullen hangen, als voor hen gemakkelijker vallende; dog die Heeren gelieven te bedenken, dat hunne Paarden daar tien malen meerder ongemak door komen te lyden; en dat een Koetz reets een zwaar Rytuig genoeg is, zonder dat men het zelve, zonder nootzaak, nog zwaarder en ongemakkelijker voor de Paarden behoefd te maaken: Ook moet men bedenken dat de Paarden met de uitterste moeite een Koetz moeten trekken, die te veel op de diffelboom overhangt.

Om een Koetz wel te hangen, dat het gemakkelijker voor de Paarden is, en dat hy tefens een bevallige zwier heeft, zo moet men zorg dragen, dat de voorste wielen zo hoog zyn als het eenigzints mogelyk is; want dat geeft veel gemak aan de Paarden: Ook mag een Koetz niet hooger als zes of zeeven duimen boven de boomen hangen; bovendien zo moet hy zo strak in zyn evenwigt hangen, dat hy niet heen en weder slingerd, nog voor nog agter over kan vallen; maar dat de Koetz altoos in zyn voorige staat blyft hangen, het zy 'er twee ofte vier menschen in zitten, en of men voor of agter uit reid.

Wagens die op Riemen hangen, als Faëtons, Spiegel-wagens en Halve wagens, zyn zo zwaar niet als de Koetzen, om dat deze

hooger van Voorwielen zyn; anders heeft men Spiegel-wagens, die in zwaarte voor geen Koetzier behoeven te wyken: Het voornaamste, dat een Koetzier daar omtrent in aanmerking moet nemen, is, dat dezelve strak genoeg, in evenwigt hangt, zonder aan de eene of andere zyde over te hellen, en zonder dat ze te veel na voren of na agtere hangen; dewyl dit evenwigt een groote gratie aan een Rytuig geeft, en het zelve gemakkelyk voor de Paarden maakt.

Wagens die op geene Riemen hangen, als Speel-wagens en Voermans-wagens, zyn voor Heeren weinig in gebruik; als alleen kleine ligte Zomer Speelwagentjes; want zwaare opene Wagens, behooren tot de Boere wagens. Deeze Wagens vallen, al zyn ze zwaar, ongelyk gemakkelyker voor de Paarden als of ze op Riemen hingen, dog in tegendeel veel ongemakkelyker voor de menschen, schoon een klein Speelwagentje, niet ouvermakelyk in zandige wegen is.

Chaizen, zo opene als Kap-Chaizen: Dezelve zyn by ons zeer in gebruik. De hoogste en lichtste Chaizen, zyn het gemakkelykste voor de Paarden en Hard-dravers; dog teffens het gevaarlykste: Men moet zorg dragen, dat dezelve niet te veel voor of agter uit hangen, of op zyde vallen, of heen en weder slingereren; en indien men eenige zwaarte in de bak van de Chaize legt, zo moet men de bak zo veel agter uit spannen, dat men daar door het verloorren Evenwigt hersteld; anders valdt het zeer lastig voor de Paarden. Kap-Chaizen, hoe zeer dezelve ook in 't gebruik mogen wezen, is een
onge-

ongemeen zwaar en moeilijk Rytuig voor de Paarden, niet alleen als men tegens de Wind opryd, wanneer de Wind daar in blyft hangen, 't geen zelfs moeilijk voor de menschen valdt; maar dit is voornamelyk toe te schryven aan de moeilijkheid om een Kap-Chaize, in zyn evenwigt te hangen, dat hy niet meer na agteren als na voren drukt; dog het is de plicht van een Wagenmaker daar in te voorzien, gelyk hy ook doen moet, ten opzichte van een Koets Coupé.

Toesleen, Opensleen en Narre-sleen: Omtrent de eerste staat aan te merken, dat dezelve niet veel agter over moeten hangen, dewyl dit moeilijk voor het Paard zoude vallen. De Opensleen zyn na het gebruik geschikt, zo wel als de Narre-sleen; dog de laatste moeten cierlyk, ligt dog sterk zyn.

Van andere Rytuigen spreken wy niet, dewyl die alle tot de bovenstaande soorten gebragt kunnen worden.

Dat het de plicht van een Koetzier is zorg te dragen dat zyne Rytuigen zindelyk en net zyn, spreekt van zelve; als mede dat dezelve ten dien einde gestoft, gewasschen en schoongemaakt moeten worden; dog alle tyden zyn tot alles niet even gunstig: want het vochtige Weer is goed: en droog, heet Weer is quaad om de Leeren en Riemen schoon te maaken: Men moet dezelve ook niet met een nieuw Lywaat wryven, maar met een stuk zwarte baay of stoffe, van een hand breed, dat men van tyd tot tyd in wat Lynzaat-oly doopt, vet ofte mager, na dat het Leer, of de Riemen droog zyn, en

vettigheid noodig hebben: dog het zal mogelijk niet onnodig zyn alhier met een woordje te erinneren, dat men het Leer en de Riemen, eer men dezelve met Oly inwryft, ter deeg moet afstoffen en schoonmaken; want anders wryft men de vuiligheid in 't Leer, dat des zelfs glans beneemd, het hart, borderig maakt en doet barften.

Koetziers, die net op hunne zaaken zyn, gebruiken tot het schoonmaken hunner Rytui- gen: Een zachte wolle lap, om de grove slyk, na dat men die na vermogen afgespoeld heeft, van het Schilderwerk schoon af te doen; dog men mag wel een boender gebruiken om het onderste schoon te maaken, mits men zorg draagt van daar niet mede op het fyne Schilderwerk ofte verguldsel te raaken, dat door die scherpte beschadigt word; en een natge- maakte sponge is daar veel bequamer toe; ook diend een zachte langhairige schuijer best om het bekleedzel van een Rytuig schoon te ma- ken: Dog indien een Koetz &c. met Fluweel bekleed is, zo mag men het met geen schuijer afstoffen; dewyl de schuijer de Zyde uit het Fluweel haald, en egter niet in staat is om de vuiligheid en Poeder der Pruikken weg te ne- men; maar men neemt ten dien einde een lap Sergie, dat alles na zig neemt.

Indien 'er des Winters op de kap of 't verhe- melfel van een Koetz of ander Reituig, sneeuw gevallen is, zo moet een Koetzier zorg dragen dat de Sneeuw daar niet lang op blyft leggen, want, het geen wonderlyk schynd, de sneeuw verbrand het Leer.

Des Zomers doet de brandende Zonne, zo wel als het stof, veel quaad aan het Leer; want het eerste trekt 'er de vettigheid uit; en de stof hegt zig vast, en formeerd een soort van mastic, die in 't Leer dringt en het zelve wit maakt, zo dat men niet dan met veel moeiten het kan herstellen; dog schoon dit meer een Sadelmaker als wel een Koetzier raakt, zo is het goed dat de laatste weet, hoe hy in diergelyke gevallen te werk moet gaan.

Men doet de Koetz &c. heel verre agter over hellen, om over al met de handen gemakkelyk by te kunnen komen; dan neemt de Stalknegt een bosch Rogge-stroo dat hy aan brand steekt, en digt over het Leer laat gaan, terwyl de Koetzier zorg draagd om de vonken weg te doen, en na maate dat het Leer warm word, zo moet hy het zelve met een lap sterk wryven, waar door al het ingedrongen stof en vuiligheid, uit het Leer zal gaan: wanneer het Leer dan geheel schoon is, zo neemt de doek met Lynzaat-oly, gelyk gezegt is, en men maakt het Leer behoorlyk vet. Daar na maakt men een duu mengzel van zwart met een weinigje gom, dat men over het Leer, als de Oly daar in getrokken en het zelve droog is, daar dunnetjes over strykt, en laat het aldus twee dagen lang zitten, en dan met een doek sterk gewreven, zo word het Leer zo schoon en glansryk als of 't nieuw was. Wy behoeven alhier niet by te voegen, dat men de spykertjes met een doek schoon moet afdoen, dewyl zulks van zelve spreekt; dog dewyl hier omtrent nog al iets valt aan te merken, zo zeg-

gen wy alleen. Ieder maal dat een Koetz of Rytuig schoon gemaakt wordt, zo moet de Koetzier met een zagt borsteltje alle de spykertjes schuins en dwars, van het stof zuiveren, en dan met een doek afwryven; welk borsteltje en doek nergens anders toe gebruikt moeten worden. Zo de spykertjes verguld zyn, moct men die weinig wryven, want hoe meer men die wryft, hoe zwarter die worden, zelfs gaat 'er het Goud ligt af; zyn zy vuil, zo schuijerd men die zagjes af, en men loopt die met een zagte doek eens over, en dat is genoeg: Zyn ze vol modder, zo bestrykt men die des avonds met Lyn-oly en laat het intrekken, dan borstelt men die en wryft ze des morgens zagjes af, zo zyn ze schoon en glansryk.

De Glazen maakt men met een doek schoon die nergens anders toe diend gebruikt te worden: Zyn dezelve zeer vuil, zo neemt Spaansch-wit of blanketzel de groote van een Notemuscaat in water gesmolten, en maakt ze met een sponge schoon: Andere gebruiken daar toe Brandewyn, anderen wederom Spaansche Snuif of Blaauwvel; dog men moet de glazen altoos met een schoone doek droog afveegen.

Boven alles moet men voorzigtig te werk gaan in het schoonmaken van het fraaije Schilderwerk, als van veel waardye zynde; en egter zo moet het dikwils schoon gemaakt worden, dewyl de stof en vuiligheid daar veel nadeel aan zoude doen. Het geschilderde hout moet men voorzigtig afwasschen, en met een fyne natgemaakte sponge afdroogen; zit 'er veel gedroogde drek op, men maakt die met de sponge nat

zon-

zonder te wryven, en dan veegd men het af met een zagt Peinceel, voor al het gefnede Lyfwerk; en naderhand droogt men alles met een zachte doek af, dog het Verguldsfel moet men niet afdrogen maar laten opdrogen; en het Schilderwerk moet men van tyd tot tyd een weinigje Oly geeven om de kleuren op te haalen, dog dit doedt men niet in heet en stoffig Weer, maar in het Voor- en Na-jaar. Het Leer van een Rytuig dat dagelyks gebruikt word, moet alle agt dagen, en de Affchen alle dagen gefmeert worden, want dit belet het verslyten, en geeft een groot gemak aan de Paarden.

III. H O O F D S T U K.

Van alles wat omtrent de Tuigen, het breidelen en inspannen der Paarden moet waargenomen worden.

A Angaande de Breidels der Koetzpaarden &c. staat aan te merken, dat 'er genoegzaam geen onderscheid is tusschen dezelve en die der Rypaarden: daar is alleen eenig onderscheid in het Hoofdstuk, die altoos van dezelve stoffe en Verwe met de Tuigen moet zyn, dat geen plaats heeft omtrent de Rypaarden, zelfs gebruiken eenige van onze jonge Lieden, Hoofdstellen voor de Chaize Paarden, die niet by de Tuigen voegen, dog het word in 't algemeen als onvoeglyk afgekeurd. Zomtyds voegd men de onderkeel en de onderbaard te zaamen onder het onderste kakebeen, met een yzere ring:
Men

Men voegd Oogstukken aan het Hoofdstel, ten einde te beletten dat het Paard niet ter zyden uitziet en door eenig voorwerp verschrikt, of van zyn werk afgetrokken word; want een Paard loopt het gemakkelykst als hy vlak voor uit kykt: Bovendien, zo kan men boven op het hoofd zodanige cieraaden, en aan de ooren quasten of strikken vast maken, als men goedvind.

Een breidel bestaat in drie voornaame stukken. 1. Het gebid, dat geschikt is om tegen de kieuwen te steunen een duim boven de baak en niet hooger. 2. De Kinketen, dewelke diend om het gebid vast te houden en te ondersteunen, en die gehegt aan de haaken, een soort van een wip uitmaaken, waar door de kin van het Paard en de kieuwen, meer of minder pyn komen te lyden, na mate dat de Koetzier het Lei-zeel sterk of zagt houd, om door dit middel een Paard te doen gehoorzamen: 3. De haaken, waar door die knelling by wyze van de handboomen geschied.

Eertyds gebruikten men veelerhande soorten van mondstukken, na de gesteldheid van de bekken der Paarden; dog de ondervinding heeft geleerd, dat men met drierhande soorten volstaan kan, zagt of harder na mate van de zagtheid der monden, daar men naauw agt op moet geeven, als mede, dat het monstuk niet te lang nog te kort is, daar veel aan gelegen legt.

De Snaffel of ligt Engelsch mondstuk word nooit als zomtyds omtrent Rypaarden gebruikt, die dan zeer zagt van bek moeten zyn.

Men heeft ook geschakelde mondstukken, die

die alleen in de Stallen gebruikt worden, om een Paard te doen schuimbekken, en de herffenen te ontlasten; hem het eeten te beletten, om beeter honger te krygen of de maag te herstellen.

Daar zyn drie zoorten van Halfsters die tot de Paarden gebruikt worden; te weten, de halfster van touw, van Riemen of die van Leer; dog men gebruikt de twee eerste zelden anders dan in de Paarde queekeryen, maar de derde word voor Ry en Koetzpaarden gebruikt.

Als men een Paard zal optoomen moet men zo lang wagten dat hy zyn bek leeg gegeten heeft: Dan neemt men de breidel en men legt de Leifel dwars over den arm heen, houdende het bovenste van 't Hoofdstuk om hoog met de Regterhand, en het mondstuk houdt men vast met de Linkerhand: dan steekt men de vinger in de bek van het Paard, en het mondstuk daar tegen aanhoudende zo doet men die in de bek met de Linkerhand: Dit gedaan zynde zo doet de Koetzier, hem het bovenste van het Hoofdstuk over de ooren heen, beginnende met het regter oor eerst, en dan het linker oor: dan neemt men de *toupet*, of het bosch hair voor aan de kop, en trekt die onder de Riemen van daan, zo dat het hair los hangd, 't geen anders ongemak aan 't Paard zoude veroorzaken: Dan doet men de kinketen en onderste riem vast, zo wel als de Riem onder de Keel; dog een Koetzier moet altoos naauwkeurig toezien, dat het mondstuk wel zit en past, dewyl daar ten uiterste veel aan gelegen is.

Men moet ook zorg dragen dat de Kinketen
meer-

meerder of minder spand, na maate dat het Paard hard ofte zagt van mond is; als mede, dat de oogclappen hooger of lager gesteld moeten worden, na maate men bevind, dat een Paard ter zyden of agter uit gewoon is te kyken, om zulks te beletten, dewyl daar door veele ongemakken ontstaan.

De Tuigen der Koetzpaarden, en die der Paarden dewelke voor Chaizen en andere plezier Rytuigen gebruikt worden, worden van zwart, rood, en wit Leer &c. gemaakt, cierlyk geborduurt zynde; dog de gemeene van enkel zwart Leer; de beste worden verciert met verguld koper, ook wel koper alleen, dog men gebruikt tegenwoordig lang zo veel koper aan de Tuigen niet als voorheen. Het is onnodig alhier omstandig te beschryven hoe een goed Tuig gesteld moet zyn, dewyl dit in 't byzonder de Zadelmakers raakt; maar een Koetzier moet toezien dat het Tuig goed en sterk is, en wel op het Paard past.

By het inspannen voor het Rytuig moet men voornamelyk zorg dragen, dat de Paarden of het Paard niet te dicht aan, of te verre van het Rytuig loopt; dat het eene Paard, indien het driftiger is als het ander, wat sterker of korter opgetoomt word, om gelyk te loopen; en als de Paarden ingespannen zyn, moet men dezelve schoon afborstelen, de Maanen en het hair van 't voorhoofd kammen en met een spongie nat maaken, en de hoeven met vet en zwartzel bestryken, 't geen fraay staat.

† Een Koetzier of Liefhebber op het Rytuig klimmende om voort te ryden, moet de Leifel met

met de Linkerhand vatten, de zweep in de Regterhand houden, en zo op 't Reituig stappen, om aanstonds Meeſter van zyne Paarden te wezen. Hy moet regt op gaan zitten, met de borst voor uit, en de handen niet te hoog nog te laag houden, 't geen misselyk staat: de eene koord van het Leisel moet aan de eene zyde van de middelste vinger, en, het andere aan de andere zyde van die zelve vinger, van de Linkerhand uitkomen, en binnen in de hand moet men de Leisel kruifelings vast houden; met de Regterhand houd men de Zweep, die lynregt over de linkerhand heen legt, zonder het uiterste van de Zweep te hoog of te laag te houden; ook moet de Regterhand dicht by de Linkerhand zyn, om by occasie dienst te kunnen doen, dan ryd men veilig en cierlyk.

Een Koetzier, of wie het ook zyn mag, wanneer hy mend, moet nooit zyn hoed af doen om iemand te groeten; want indien 'er, in dien tusschen tyd, iets voorviel, zo zoude hy niet in staat zyn om zyne Paarden te bestieren: Een Koetzier of Knecht die mend moet niemand groeten; maar een Heer die in Persoon mend, groet met de Zweep, dien hy met het bovenste einde keert en laat daalen na de zyde van die geenen welke hy groeten wil.

Vind men goed een van de Paarden een slag met de Zweep te geeven, zo moet men hem nooit van agteren op de billen slaan, maar op de buitenste zyden na vooren na de borst toe; men moet ook nooit slaan zonder nootzaak, nog leggen te tikken, maar als het nootzakelyk is, geeft men hem een slag die wel gevoeld word,
't geen

't geen een Paard in onzagg houdt , daar het zagt slaan en tikken , de Paarden maar tegen het slaan verhard maakt , en dan doedt het slaan geen nut , ten tyde van nootzakelykheid : Men moet dan met de Paarden gelyk met de Kinderen doen , en die nooit slaan dan wanneer zy straf verdiend hebben , dog dan moet men zulks niet nalaaten , maar met ernst doen ; want het geduurig slaan maakt halfsterrig , en het niet slaan op zyn tyd onachtzaam .

Nooit moet men klappen met de Zweep als men voort wil ryden , maar men begint zagjes aan , om te zien hoe men de Leifel moet houden om de Paarden gelyk te doen trekken ; ten dien einde , zo houd men de Paarden wat op , en zet hen wat aan , of men geeft een klap met de zweep in de lugt , zonder de Paarden te raaken , 't geen veroorzaaken zal dat zy zich in een goed postuur zullen stellen , waar na , men de Leifel wat laat schieten , en dan zullen de Paarden gemakkelyk , vlug , vol vuur en cierlyk loopen , dog men moet de Leifel ten minsten zo strak altoos houden , dat men meester blyft om de Paarden met de linkerhand te kunnen doen gehoorzamen ; want de Zweep en Regterhand diend maar tot behulp en in tyd van nood .

IV. H O O F D S T U K.

Van het Mennen der Paarden, en 't bestieren der Rytuigen.

IN de Stad moet men niet te hard, nog te dicht aan de Huizen Ryden dewyl daar veele ongevallen door ontstaan kunnen; vooral moet men zagjes ryden als men een hoek omflaan zal, dewyl wy niet weten wat beletzelen ons voorkomen zullen; ook moet men nooit hard door gooten &c. reiden, dewyl de Asschen door die stooten ligt scheuren: dog het staat fraai een brug vlug op te ryden, maar boven op de brug gekomen zynde moet men de Paarden wat ophouden, zonder van de draf af te raaken, en dan op een bedaarde wyze, de Paarden voor 't vallen wat ondersteunende; de brug afryden; ook moet men niet hard ryden, en de Paarden behoorlyke steunzel voor het struikelen geeven, als de straaten glad zyn, of bedekt met sneeuw leggen.

Wanneer men een Rytuig op straat ontmoet, zo moeten zy beiden een weinigje na de Rechterhand uithalen, om aldus den een den andere aan de linkerzyde te laten passeeren; dog als men een Prins ontmoet, zo moet men stilstaan tot dat zyn Koetz gepasseerd is; maar buiten de Stad moet yder op zyn beurt na de Regterhand uithalen voor het Rytuig dat hem ontmoet, en van een gelyke rang is. Twee wielen moeten wyken voor vier wielen, een Paard voor twee

Paarden, twee Paarden voor drie, en drie Paarden voor vier Paarden; een Kar voor een Chaise; een wagen voor een Koetz en alle Rytuigen voor een Postwagen: Een geladen Hooywagen behoeft niet geheel uit het spoor te haalen, maar moet blyven stilstaan; dan heeft men niets te zeggen. Die van een Stad afryd moet uithalen, indien hem een diergelyk Rytuig ontmoet, maar is hy de helft van de weg gepasseerd, zo moet den andere uithaalen: Dit is maar redelyk; want de Paarden die na een Stad toegaan, worden ondersteld vermoeder te zyn dan die van de Stal, of van een Stad afkomen, maar indien de weg zeer smal is, zo moeten zy beiden uithalen, yder de Regterhand kiezende; ook moet men verre genoeg uithalen, om malkanderen niet te raaken, waar door anders ligt ongemakken ontstaan.

Niet alleen een Koetzier, maar ieder verstandig Liefhebber zal nooit op een Rytuig stappen, voor dat hy, die mennen zal; want aan hem is de zorge bevolen, eerst naauwkeurig de Paarden zo wel als het Rytuig bezigtigd heeft, en bevonden dat alles in een goede ordre is; waar na, hy onderzoek zal doen, of de bak van het Rytuig voorzien is met een hamer, eenige spykers en een goed deel sterk touw, of 'er iets onder de weg kwam te breeken, ten einde als dan niet in verlegendheid te geraken, dewyl de ongevallen niet altoos komen op tyden en ter plaatze dat ze door anderen kunnen hersteld worden.

De grootste zorge van een Koetzier, Voerman ofte Liefhebber, als by eene reize zal doen,

doen, is te overwegen of de weg, dien hy dien dag moet afleggen, verre is ofte niet; of de weg goed is, en wat het meeste genoegen aan het gezelschap zoude kunnen geeven. Is de weg verre, hy moet de pleister plaatzen zo zoeken te regelen, dat hy die volbrengt zonder zyne Paarden te veel af te matten: Dit kan geschieden als men om de twee uren rydens een half uur pleisterd en langer niet, en dat men op de weg niet te hard maar zo gestadig als mogelyk is ryd, want die gestadigheid spoed veel weg zonder de Paarden te vermoeijen, voornamelyk: indien men in den beginne zagt aan ryd, en zagjes ryd als men na by de pleister plaats komt, want de Paarden op den adem zynde vallen dan aanstonds aan 't eeten; en het is best kort onder wegen, en wat langer op de middag te pleisteren, en vroeg te komen ter plaatzen daar de Paarden dien nacht blyven zullen; want een uur rustens des nachts is nuttiger voor de Paarden als drie uren rustens onder wegen.

Wy zeggen met recht dat men gestadig moet ryden, en zorg dragen, dat het eene Paard geen meerder werk doet als het andere; want daar is niets 't geen de Paarden meerder nadeel doet, dan dat men dezelve, al is het maar voor een korte poos, buiten haar kragt doet loopen, en drie maalen zo lang dezelve te laten stappen als zy hard gelopen hebben, zal de Paarden niet tot hun verhaal doen komen, zo dat men aldus de Paarden vermoeid en teffens den tyd onnut verliest; dog die gestadigheid moet geregeld zyn na de goedheid of quaadheid van den weg, om dat men gestadig ryd zo men de Paarden op

een harde goede weg ordentelyk doet door-
draven, op een zandige weg zagt 'er ryd en in
het gulle zand laat stappen, want dan werken
zy eenparig, dewyl het ontegenzeggelyk is, dat
een half uur in het gulle zand te draven de
Paarden meerder zal vermoeijen, dan of men
hen drie uren lang op een harde weg zulks
had laten doen.

Als men een goede weg heeft, voornamelyk
indien die wat zanderig is, moet men wat meer
bot aan de Paarden vieren als anders om dezel-
ve gemak toe te brengen en nog meerder als zy
in het gulle zand zyn; maar op een harde, een
klei of straat weg moet men de Paarden eenige
steunzel geeven, dat het dreunen in de borst
eenigzints belet; ook hebben de Paarden dan
ligter nood van struikelen, wanneer men hen
aanstonds kan te hulpe komen, en dan ryd men
verftandig en voorzigtig.

Op flegte wegen, die vol gaten zyn, moet
men de Paarden nog meerder steunzel geeven,
en is men verpligt groote of modderige en vol
water leggende gaten te paffeeren, men moet
daar niet vlug en regt in ryden, want dit doet
de Paarden ligt struikelen en het Rytuig bree-
ken of omvallen, maar men ryd dan zagjes daar
in als overdwars, en zo dra de voorste wielen
daar in gekomen zyn, zo doet men de Paarden
een weinig draaijen om daar uit te komen, en
op deeze wyze paffeerd men veelyds groote
en gevaarlyke gaten, zonder gevaar, en zonder
dat zy die op het Rytuig zitten zulks byna ge-
waar worden.

Daar is niets nodigers, dan zorge te dragen,
dat

dat de Paarden, voor het zelve Rytuig gespannen, egaal van groote, van sterkte, van draf en vol van vuur zyn, dewyl het anders een droevig en moeilijk menen geeft, want is het eene Paard sterker als het andere, men is verplicht het zwakke alle oogenblikken op te houden, en het andere voort te dryven, het geen beide zeer vermoeid, en het sterke moet noodwendig het zwakke bederven; zo ook, indien het eene Paard lui en het andere vol vuur is, zo zal het eerste het laatste ruineren laat men doen wat men wil.

Een verstandig Koetzier of Liefhebber, indien hy genootzaakt is met zulke onegale Paarden te ryden zal de noodige voorzorgen daar toe gebruiken, door byzondere mondstukken na de toestand der Paarden te gebruiken: dog men moet gade slaan dat vuurige Paarden meest altoos met zagtheid en voorzigtigheid behandeld moeten worden; men moet zodanig een Paard wat langer inspannen als hy die nevens hem loopt, om hem meer spelens te geeven.

Daar zyn Paarden die men lui noemt zonder het te zyn; de reeden is, om dat ze zeer dun van vel op de schouwders zyn, 't geen hen pyn veroorzaakt; indien men dit bemerkt, zo moet men daar zorg voor dragen, en hen wat korter inspannen, en maken dat zy met een verheevene borst lopen, dan zullen zy gemakkelyker en stouter doortrekken.

Ziet men dat het eene Paard sterker trekt als het andere, zo doet men de Kinketen van dat willige Paard een schakel digter toe, en men geeft het andere meerder vryheid, 't geen hen

gelyk zal doen werken: Een goed Paard steunt en trekt op zyn gebid als hy sterk trekken moet; maar als de vrugt ligt is, zo zal hy van zelve minder force of kragt doen.

Men kan aanstonds bemerken dat het eene Paard sterker als het andere is, indien men bevind dat het zwaarder aan de hand en harder van bek is; en her vald moeijelyk met diergelyke Paarden egaal te ryden, want een zwak Paard, dat met een sterk Paard te gelyk moet werken zal altoos veel lyden, zo wel op de stal als op de weg; want het zwakke zal altoos langzamer als het sterke eeten.

De heete Zomerdagen zyn zeer schadelyk voor de Paarden, voornamelyk indien men lange en moeijelyke reize als dan doen moet; waarom men hen in heet weer niet sterk mag aanspooren: Zo dra men ziet dat het zweet door het hair begint door te breeken, moet men hen veertig of vyftig passen laten stappen, dan is de benaauwtheid over, en zy geraken wederom op haar adem: In dien tyd mag men nooit meerder als een quartier uurs op een vollen draf doorryden, wanneer men de Paarden wederom op haar adem laat komen.

Ook moet men in heet weer, wat korter en meerder pleisteren als in koud weer; op Stal komende laat men hen, buiten de togt, met een geslote Stal, ongedekt staan, of men bedekt hen in den beginne met een ligt dekkleed, dat men kort daar na weg doet om hen verfrissing te gunnen; ook zet men hen nat gemaakt Gras voor, 't geen de mond van het stof zuiverd en verfrist, en hen met graagte doet eeten; maar

des

des Winters, of in koud weer laat men bezweete Paarden nooit ongedekt staan uit vreeze dat ze bevangen zouden worden.

Aangaande het drinken en voederen der Paarden op de weg, daar van hebben wy, in het eerste deel breedvoerig genoeg gehandeld, zo dat wy alhier daar alleen byvoegen; indien men in heet weer vind dat het water zeer koud is, zo moet men wat Zeemel daar onder mengen, of een hand vol Hooy daar in steeken, om de raauwheid van het water te breeken, en de Paarden niet te schielyk te doen drinken; ook is goed dan de Paarden een beslag van Haver en Zeemel te geeven, dog niet te veel, want een Paard moet zyn Voeder altoos met smaak op eeten, waarom men de Paarden nooit te veel te gelyk moet geeven.

Schoon wy reets gehandeld hebben, hoe men de Paarden moet behandelen zo op de weg, als wanneer zy op de Stal komen, zo moet men egter aanmerken, dat veele kostbaare schoone Paarden, voornamelyk indien zy vet zyn, na het doen van een zware reize, door onkunde, verlooren gaan, waarom wy, tot slot van dit Hoofdstuk, hier by zullen voegen, tweederhande wyzen, hoedanig men, in diergelyke gevallen, te werk moet gaan, om zodanige Paarden te behouden, 't geen alle Liefhebbers aangenaam moet wezen.

Wanneer men zwaare vette Paarden, op een lange reize, in heet weer, te veel gevergt en overreden heeft; en men voor de bevanging bedugt is, of dat dezelve zullen sterven, zo moet men beginnen met het zweet door een

stomp mes van de huid schoon af te doen; ook moet men aanstonds de pooten van zodanige Paarden afwasschen, en wel wryven, gelyk men het geheele lichaam mede schoon afveegd, waar na, men die Paarden een half uur lang zoetjes laat wandelen, eerst wat harder, en allengskens hoe zagter, om hen wel op den adem te doen komen: Dit gedaan zynde, zo neemt ruim een pintje roode Wyn die laauw is gemaakt, waar in men twee Notemuscaten raspt, 't geen men yder Paard in de keel giet: Daar na neemt men twee pinten goede Azyn, waar in men twee handen vol zout doet, en met dit mengsel wryft men de pooten der Paarden tot dat ze koud zyn geworden: Bovendien, ('t geen een zaak van het uiterste belang is om de bevanging voor te komen) zo giet men kookende Lauwrier-oly onder in de pooten; of, als men die niet heeft, Oly van Nooten, of Raap-oly, en daar boven op doet men heete asche, en men bekleed de voeten en pooten met werk of met vlasch: dan zet men het Paard op stal, wel toegedekt zynde, en men geeft hen een goede bedding van stroo, wanneer het Paard kort daar aan zal beginnen te pissen, en dan is hy behouden, en de vreeze voor ongeval is geheel verdwenen, zo dat men zyne reize des anderen daags kan vervolgen; het is zeer goed en zomtyds nootzakelyk hem des avonds te vooren een klifteen te laten zetten, schoon anderen zulks des morgens doen, waar na, men hem met een goede slobbering voedert en dan inspandt; dog eerst moet men zorge dragen dat het mondstuk ter degen van het schuim gezuiverd is.

Men

Men kan ook op de navolgende wyze, met diergelyke Paarden te werk gaan: Indien dezelve niet vuil nog beslikt, maar ten uiterste gefatigeert zyn, zo walt men de pooten met een vogtige beezem, dog men moet de Aarde niet raaken, om de pooten der Paarden niet vuil te maaken. Als men alle de vier pooten aldus heeft gewassen, en de stof daar wel af geveekt is, zo spoeld men de pooten schoon af. Hebben de Paarden lang en sterk, voornamelyk op een steenweg geloopen, zo maakt men een mengzel van een glas Brandewyn, zo veel Wynazyn en een halve pint pis, waar mede men de pooten van onder tot boven ter degen wryft; dog men moet tegen het hair op wryven, om het mengzel des te beeter in de zenuwen te doen trekken; ook moet men de voorste pooten langer wryven als de agterste, dewyl het gevaar aldaar grooter is; en hoe meer Brandewyn men in dit mengzel doet van hoe grooter nut het zal zyn, dog dit mengzel moet men op het vuur niet warm maaken, dewyl de geesten van de Brandewyn daar door zouden vervliegen; en wanneer de Paarden wederom zullen ingespannen worden, zo kan men dit met groot nut herhalen. Na dat de pooten wel gewasschen zyn, onderzoekt men of 'er niets aan hapert, (gelyk wy zulks voorheen gezegt hebben) dan leid men het Paard in de stal, en men wryft hem met wat stroo schoon af, waar na, men hem Voeder geeft; of zo hy qualyk gesteld is, zo handeld men gelyk wy zo even gezegt hebben.

Mogelyk zal het niet onaangenaam zyn, dat ik, by deeze gelegentheid een beproefd ge-

heim aan de Liefhebbers mede deel, om de voorpooten der Paarden, daar het zeer op aankomt, te conserveeren: Ten dien einde, gelyk wy geleerd hebben, zo bekleed men de hoeven van onder en booven met mist of slyk; dog het geheim bestaat hier in, dat men dit bekleedzel van tyd tot tyd met water besproeid en nat maakt, om de voorpooten op een vogtige voet te doen rusten: Dat dit puik is, spreekt van zelve, want de agter pooten zyn meest altoos goed; waarom? om dat de natte mist, waar op die altoos in de stal staan, dezelve bewaard; en aldus genieten de voorpooten het zelve voordeel; want dan zal de zool altoos vogtig en de hoef leenig blyven; dog de Koemist, dewelke eenige daar toe gebruiken, kan dit niet doen, en schoon de zoolen der voeten daar door goed blyven, zo bederft en verbrand dit de hoorn of de hoeve. Het is waar, veele Paardekopers gebruiken ten dien einde klei, ofte potaarde, maar als men dit maar een of twee malen overslaat, zo verdroogt de hoeve aaufonds, 't geen niet geschied, als men hier toe nat gemaakte Paardemist gebruikt, gelyk wy gezegt hebben; en by aldien de hoeve van de voorpoot voetzel ontbreekt, zo bestrykt men dezelve met de gewoone zalve, dog men moet die zalve wel twee vingeren breed boven de kroon op de voet stryken, dan zal het van nut zyn.

V. H O O F D S T U K.

Vervolg van de kennisse der deugden, gebreken en Ziektens der Paarden.

OM het gezegde in het eerste stukje niet te herhaalen, zal ik op geeven wat men hier omtrent behoord te doen als men voorneemens is, Koetzpaarden'of anderen te koopen; want men kan hier omtrent niet te voorzigtig zyn om niet bedrogen te worden, want het bedrog schynt in onze dagen een natuurlyke eigenschap van de Paarde Negotie geworden te zyn.

Wil men een Paard koopen, zo neemd naauwkeurig acht op alles wat wy in het voorgaande stukje gezegt hebben; ten dien einde, zo moet gy het wel examineeren, op stal staande, en agt geeven of hy dan eens op de eene, en dan wederom op de andere poot rust, of dat hy een van de voorste pooten uitsteekt, welk laatste een teken van zwakheid ofte van eenig ongemak is: Daar na, examineert men de oogen en alle de deelen van het lichaam, gelyk wy daar van breedvoerig genoeg gesproken hebben: Men ligt hem de pooten op, en men slaat met eenig yzer op de nagels om te zien of hy ligt te beslaan is; dan of hy de poot na zig trekt als men daar op slaat: Dan laat men hem buiten de stal stappen en draven, om te zien of hy ook kreupel is; en laat men hem wat Haver geeven om te zien of hy greetig eet ofte niet.

Schoon men over dit alles volkomen voldaan was,

was, zo zoude het nogtans onvoorzigtig zyn, zodanig een Paard te koopen, voor dat men het voor een Koetz ofte Wagen beproefd had: Men laat dan de Paarden inspannen en men doet dezelve zoetjes draaven, wel examinerende of hy wel draaft; of de Paarden wel gelyk trekken; of de een niet korter stappen doet als de andere; of de eene niet lui en de andere niet meerder vuur bezit; dog bevind men dat het eene Paard een weinigje trager als het andere is, zo is daar zo veel niet aan verbeurd, want een goed Koetzier kan daar zorge voor dragen: Men ziet niet alleen of de Paarden even hoog zyn, maar ook of zy de kop even hoog in 't loopen dragen, en of zy even eens gemerkt zyn, dat voor Koetzpaarden nootzakelyk is: Eindelyk doet men hen met het Rytuig te rugge gaan om te zien of zy waarlyk zagt en goed van bek zyn ofte niet; en by aldien zy geen gebrek aan de pooten hebben, zo mag men ze koopen, en anders niet.

Om dit onderzoek wel te doen, moet men de manier van 't loopen der Koetz en Chaise Paarden wel verstaan; als de draf, de tel, de galop, en de gebrooke tred.

De draf is het voornaamste in dit geval, dewyl zy daar toe gedefineerd zyn; hier om doet men dezelve, wanneer men ze examineert, aan de hand draaven, waarom wy daar eerst van moeten spreken. Als men een Paard aan de hand doet draven, zo moet men gade slaan of hy onbelemmert en moedig draaft ofte niet; dat is te zeggen, of het agterste het voorste wel weg werpt; of hy egaal en vlug draaft; of het
Paard,

Paard, in het draven, het hoofd hoog, en de rug regt houdt; dat is, of hy niet heen en weder schud en het gat te veel uit steekt, dat een teeken van zwakheid is.

Als men de draf van vooren wel geëxamineert heeft, zo gaat men agter het Paard staan, en beziet of hy de voorste pooten, in het draaven, niet ter zyden uitslaat; en hy draaft niet goed indien men bevind dat de pooten niet altoos in een en dezelve linie blyven; maar hy draaft wel, indien de agterste pooten, onder het draaven, de voorste pooten geheel bedekken, zo dat men de voorste pooten van agteren niet zien kan.

De pas, is de langzaamste en bezadigste wyze van loopen van een Paard, en die om dezelve reeden het minste een Paard vermoeid; en komt veel te pas in Koetz en Chaise Paarden, voornamelyk in zandige wegen, waanneer het fraay te zien is dat de Paarden vlug door stappen.

Een Paard moet zagt stappen, zonder zyne pooten te sterk tegen de Aarde te slaan, en zonder de schouwders te sterk te bewegen; hy moet egter een verzekerde en vaste tred hebben of anders kan het geen sterk Paard zyn: Om regt dienst van een Paard te hebben, moet hy gewoon zyn groote stappen te doen, zo dat hy veel vorderd zonder veel beweging met zyn lichaam te maaken, houdende de kop verheven en blyvende altoos in de zelve gestalte; hy moet de pooten niet te hoog optillen; want diergelyke Paarden worden ligt moede en krygen veele ongemakken aan de pooten: Een Paard moet de pooten egter hoog genoeg optillen,

tillen, of het is een teken van traagheid en dat hy ligt struikeld: Ook moet het agterste het voorste gedeelte wel volgen; dat is, dat de agterste poot in dezelve plaats moet komen te staan daar de voorste gestaan heeft en niet verder, 't geen een teeken van zwakheid in de lendenen zoude wezen: Zy moeten de voorste pooten niet over elkanderen slaan, of aanslaan, en stryken, 't geen zeer onzienlyk staat, en de Paarden kreupel maakt.

De verdubbelde pas, is een pas die veel rader is als de gemeene; onderstellende een snelder beweging van de pooten der Paarden; men kan zulks aan de Paarden doen doen als men zulks noodig oordeeld om hen als levendiger te maken, wanneer zy een geruimen tyd in het gulle zand gestapt hebben, en zy op een weinig harder weg gekomen zyn; of dat men de Paarden, om hen te verfrissen wat laat wandelen en berijden.

Schoon men nooit geen Koetz of Chaise Paard moet laten galopperen, zo zullen wy egter de regelen daar van op geeven, dewyl zulks noodig is als men een Paard grondig wil examineeren. Een Paard moet ligt en gemakkelyk loopen zonder de pooten te hoog van vooren op te heffen; want dit is een teken dat de Paarden met veel moeiten en ongemak galopperen, om dat de schouwders met het overige niet overeenstemt. Een Paard moet zig altoos in een schoone gestalte houden, het hoofd om hoog en het agterste omlaag, zo dat men nu het voorste en dan het agterste niet ziet rusten, het geen men noemt te loopen in twee tyden; maar alle
vier

vier de pooten moeten, gelyk men zegt, altoos in de lugt zyn.

De Paarden dewelke te groote schoften hebben kunnen geen hand galop doen, maar galopperen te hard, om dat zy de kniefchyven niet buigen en de pooten onder zig vast stellen kunnen, 't geen een teeken van styfheid en van een slegten adem is.

De tel is by na egaal in snelheid met den draf; die aan eenige Paarden natuurlyk, maar gedwongen aan anderen is; dat is, dat men de tel aan anderen moet leeren: Indien de tel natuurlyk is, zo heeft zy veel bevalligheid, want zy geeft zo veel beweging niet als den draf, en spoed alzo veel weg; zy is ook vaster als die aan de Paarden moet geleerd worden; want de laatste veroorzaakt eene beweging dewelke niet zeer aangenaam is; dog de Paarden, die van natuure een tel loopen, hebben zelden breede schouwders en zyn best voor Rypaarden.

Als men een Paard zal koopen moet men ook wel toezien, en onderzoeken of de tong van het Paard niet te dik of te lang is, daar zelden om gedagt word. Als een Paard dunne en geen groote kakebeenen en nogtans een groote gespleetene bek heeft, zo is het een teeken dat hy hard van bek moet zyn. Daar zyn ook Paarden die een dikke en zeer lange tong hebben, dien zy ligtelyk, onder het werken, uit de mond laten hangen, 't geen zeer misselyk staat en niet goed is, voornamelyk in heet weer; want de stof op de tong gaande zitten en die droog maakende, belet de ademhaling; en als dezelve in de keel vliedg zo kan daar uit veel
quaad

quaad ontstaan, zo dat diergelyke Paarden ligt een Long-quaal krygen, indien men ze lang zonder drinken laat blyven; het beste middel daar tegen is, dat men de tong zo verre affnyd als dezelve buiten de onderste lip uitsteekt.

Daar zyu kenders, dewelke by het oog net weeten te zeggen hoe groot ofte hoog een Paard is; dog om zulks met zekerheid te weeten zo moet men het meeten, door middel van de keten of van de galg: de keten word het meeste gebruikt, om dat men die mede kan neemen, maar het meeten door middel van een galg is het allerzekerste.

De keeten bestaat uit verscheide dunne schakels die aan een gevoegd zyn, zes voeten lang, die yder voet gemerkt zyn, zelfs met duimen, halve en quart duimen, van de vierde tot de zesde duim inclus; en onder aan de keten is een stuk loot vast gemaakt, om de keten regt uit te doen staan: Wanneer men nu daar mede een Paard wil meeten, zo laat men dit stuk loot vallen op de grond van het onderste der hoef van de voorpoot af, en men doet de keten lang de schouwder passeeren tot op de punt van de schoft, en dan telt men van onder op, tot dat punt toe, zo veele voeten en duimen, 't geen de hoogte van 't Paard is; dog die maat is dan niet ten uiterste naauwkeurig, dewyl het veel kan geeven of de schouwders uitsteken ofte niet; en ik heb Paarden gezien dewelke, volgens de maat van de galg, even hoog waren dog die, volgens de maat van de keten vry wat verscheelden, om dat het eene Paard dikker en gevoeder van schouwdere was
als

als het andere; 't geen wel een en een halve duim in de maat kan geeven.

Een galg, om de Paarden te meeten, bestaat uit drie te zamen gevoegde latten; hy moet zes voeten hoog en aan een der zyde, even als de keten gemaakt zyn; als het Paard daar onder staat laat men het bovenste gedeelte van die galg tot op de punt van de schoft zakken, en men ziet dan zeer correct hoe hoog het Paard is.

Een Chaise-paard moet vyf voeten ten minsten; een Koetz-paard iets hooger; een groot Koetz-paard vyf voeten, vyf of zes duimen hoog zyn, want dit is een groot Paard; een gemeen Paard is niet hooger als vier voeten, agt of negen duimen: Een dubbel veulen is omtrent vier voeten hoog; daar zyn Paartjes van maar drie voeten en drie duimen hoog, maar zy zyn raar voor Inlandsche Paarden; ook zyn dezelve van weinig nuttigheid; dog men vind in tegendeel Hitlandsche en Yslandsche Paardjes, die zeer klein zyn, en daar meti egter veel dienst van trekt.

Daar zyn weinig Paarden dewelke niet enig gebrek hebben; want een volmaakt Paard is van een zeer groote waarde; dog schoon men om deeze reeden het een of ander gebrek moet overzien, zo moet egter een Liefhebber nooit geen Paard koopen dat iets aan de voorpooten manqueerd; daarom moet men dezelve nauwkeurigst examineeren; dog weinige weten hoe zy hier omtrent handelen moeten, 't geen wy moeten op geeven.

Men moet de hand over de voorpooten heen

stryken; en met de duim en voorste vinger vat men de zenuw dewelke van de buiging der knie tot de hoef toe loopt; dan geeft men acht of die zenuw groot, sterk en los van de beenpyp is; of men in het voelen van boven tot beneden niet eenige hardigheid aan de vingers gewaar word, en of men daar omtrent geen beweegbaare slymagtige knobbels ontdekt; want zo men iets diergelyks ontdekt zo is het een quaad teeken; en een kender zal diergelyke Paarden nooit koopen.

Dit is niet genoeg, maar men diend de quaalen der pooten grondig te kennen, wil men niet bedrogen worden, en diens van zyne Paarden hebben: En schoon wy hier van, in het voorige stukje gesproken hebben, zo vind ik noodig hier kortelyk by te voegen.

De knobbels maakt dat men een Paard afkeurd; dog de Paardekoopers weeten, om dezelve voor een tyd te verbergen, die plat te drukken; daarom moet men examineeren en nauwkeurig toezien, of het hair niet hier of daar plat gedrukt is, en dit bevindende zo weest verzekerd dat men u zoekt te bedriegen.

Men moet ook geen Paard koopen dat bikkels aan de knien heeft; dog het valt moeyelyk dit te ontdekken, dewyl de knie en die kleine beenen een en dezelve zaak schynen te wezen; en niet dan alleen waare kenders konnen hier van gezond oordeelen.

De wennen zyn ook quaalyk te kennen: daar zyn drierhande soorten van wennen; de enkele wen dewelke alleen aan het been zit, zonder

der aan de zenuw te raaken, en die doet het minste quaad: Ten tweede zo heeft men getakte wennen, die met eeld na buiten groeid en ook wel binnen in de knie zitten, en dat is zeer kwaad; maar de wen dewelke geheel in de knie zit is het gevaarlykste van allen, en maakt een Paard kreupel dat het nooit te geneezen is, waarom diergelyke Paarden weinig waardig zyn.

De klooven; dat zyn de kenen in de knieboogen der Paarden, bederven derzelve pooten, en maken dezelve styf, pynlyk en kreupel, voornamelyk als het verouderd is; en de zo genaamde gekroonde kloothe, in de pooten der Paarden, bestaan uit een verzameling van quaade vogten die verhard zyn, en ten blyke verstrekken dat de pooten niet deugen.

De Formen, dat zyn de gezwollen agter aan de pooten der Paarden; deeze zyn zeer gevaarlyk, en maaken in korten tyd een Paard zo kreupel dat het niet te herstellen is: Dit zyn eigentlyk harde en kalkagtige gezwollen, dewelke op de hiel groeijen.

Indien een Paard stil staat, en dan op het eene, en nu op de andere poot rust, toond klaarlyk dat zyne pooten niet goed zyn; dog dit kan of door dartelheid of door vermoeidheid geschieden, maar men kan het aanstonds bemerken; en zet hy een zyner pooten met beschroomdheid neder zo is het een klaar bewys dat het niet regt is; en diergelyke Paarden moeten geen Liefhebbers koopen, maar Boeren om het Land te beploegen.

Paarden die dikke, vette, vleezige beenen

hebben dienen niet voor Liefhebbers, maar zyn beeter voor sleepers. Een straal van de voet die te klein of te droog is, deugd niet, de volvochtigheid is mede zeer quaad voornamelyk in Koetzpaarden die op de steenen gebruikt moeten worden, en het is best die niet te kooplen.

VI. H O O F D S T U K.

Van verscheide heilzame Hulpmiddelen ter geneezing van de quaaen der Paarden, voornamelyk die door het beslaan konnen geholpen worden.

NAdemaal, door middel van het beslaan, veele qualen ontstaan of weg genomen konnen worden, zo dunkt ons van de uiterste nuttigheid te zyn, dat wy de Liefhebbers en Koetziers grondig onderwyzen in de konst van het beslaan der Paarden, dewyl daar weinig of niets in druk van uitgekomen is.

Omtrent de Hoefyzers staat aan te merken, dat dezelve van goed yzer gemaakt en niet te zwaar moeten zyn; ten waare de Paarden de pooten te hoog opligten, dan beslaat men hen wel iets zwaarders als anders, om dit te beletten.

De Nagels moeten mede niet te dik nog te plomp en van goed taay yzer zyn, zo dat zy de hoeven niet bederven en ook niet ligt springen; want dikke nagels konnen veel quaad veroorzaaken; dog egter zo moeten de nagels na de zwaarte der Paarden, en de gesteldheid der

pooten geschikt zyn; maar de dunste in yder soort zyn de beste.

Ik behoef alhier niet by te voegen, dat men ten tyde dat de sneeuw legt, en wanneer het glad bevroren is, ysnagels onder de voeten hegt om de Paarden te doen vast staan; ook doet men Kalkoenen onder de yzers van die Paarden dewelke sterk trekken moeten.

Als een Paard beslagen zal worden, moet men poot voor poot opheffen en in de travaille met voorzigtigheid vast maken, om het touw te laten schieten als het Paard dreigt te vallen, of dat hy te veel slaat. Na dat de Smidt de zool schoon gemaakt en afgestoken heeft zo ziet hy of het yzer onder de voet past ofte niet, om het anders te verhelpen: Als het yzer past, zo hegt men het zelve met twee nagels alleen, en dan is het goed (schoon zulks niet altoos gedaan word) dat men de poot los maakt om op de aarde te doen rusten om te zien of het yzer aldus volkomen wel legt; zo neen, dan kan men zulks verhelpen, maar legt het wel zo ligt men de voet wederom op, en vast gemaak zynde, zo gaat hy voort met het inslaan der overige Nagels: men slaat die in den beginne zagjes daar in, terwyl een Knegt met de nyptang, van buiten tegen de Hoef aandrukt, ter plaatse daar de nagel ingeslagen word, tot dat de nagel door de Hoef heen is, wanneer hy die sterk, tot het einde toe doordryft: Het was ook te wenschen (schoon weinig Paardefneden zulks doen) dat men de punten der nagels, eer die ingeslagen worden, met smeer bestreek, om die te gemakkelyker, zonder de Hoef te

doen splyten, daar door te doen gaan, daar de Koetzier na zien moet: Als alle de nagels ingedreven zyn, zo dat de punten aan de buitenkant van de Hoef uitsteken, zo moeten die punten met de hamer ter degen omgeklonken worden, met de punten om laag, zo dat die in de Hoef steeken om het uitspringen der nagels voor te komen: ten minsten zo moeten alle de nog uitstekende nagels met de nyptang wel worden afgebroken en het overige plat geklopt worden, tot dat 'er geen scherpte buiten op de Hoef te vinden is, waarom het goed is de Hoeve, zo verre die boven de nagels uitsteekt, met een rasp glad af te veilen: Regtekenders willen zelfs, dat men de Hoef, rondom ieder nagel wat afsteekt, om de nagel zo veel te dieper in te dryven, voor al de punten: Hier door word zorge gedragen dat het Paard zig nooit komt te kwetzen, want hoe ouder de yzers worden, hoe meer de nagels, en zo ook de punten, zig opheffen.

Veele Paardesmeden leggen de yzers gloeiend of ten minsten zeer heet op de zoolen der voeten; daar zy twee voordeelen by vinden; om te maaken dat het yzer over al egaal draagt; en om de moeiten te vermyden dewelke by anders zoude moeten doen om de voet volkomen gelyk af te steeken: dog een verstandig Koetzier moet zyne Paarden te liefhebben om die aan het gemak van een Smid op te offeren; want die heete yzers doen veel quaad, en verteeren de natuurlyke vochtigheid van de Hoef, die daar door droog, styf, bros en bedorven word. Dit niet alleen, maar het ge-
beurd

beurd meenigmaal, dat die al te heete en gloeiende yzers de voetzolen schroeijen en branden, het geen het Paard op een gevaarlyke wyze kreupel kan maaken; zelfs heb ik meer dan een braaf Paard gezien dat daar door vermoord is.

Maar wil men Weeten, hoe een verstandig Hoef-smidt in deezen behoorden te werk te gaan. Hy moet het gloeiende of heete yzer, niet tegen de voet aanpassen, maar voor een oogenblik het zelve, op een zekere afstand van de voet, vast houden, dan zullen de uitstekende onegaliteiten daar door getekend en aange-toond worden, welke de Smidt als dan kan weg steeken, dan zal de Hoef geen schade lyden.

Ook behoorden een Koetzier, eenige nagten eer hy denkt zyne Paarden te zullen laten beslaan, gelyk wy geleerd hebben, de Hoeven der voorpooten met nat gemaakte Paardemist te bekleden om de Hoeven leenig te maaken; zelfs zoude het niet quaad zyn dat dit twee of drie nagten yder week geschieden, 't geen de voorpooten zoude conserveeren, en een Paard zeer gemakkelyk om wel te beslaan doen zyn.

Een Smidt moet toezien dat het yzer nooit op de zool, maar alleen op de hoorn rust, en wel aan alle zyden een halve duim breedte; want de dikte van de hoorn is niet meer altoos als een duim. Indien het yzer de zool raakt, zo moet het Paard nootzakelyk kreupel zyn; dog als men het yzer aftrekt, zo kan men zelfs aan het yzer ontdekken of het de zool geraakt heeft of niet, want dat gedeelte dat op de zool

geruft heeft moet gladder en blinkender zyn als het overige : Daar zyn nogtans gevallen dat men de zool het yzer doet dragen , dog dan moet het volkomen gelyk dragen , wanneer een Paard niet ligt kreupel zal worden : Ook behoorden men de vooryzers altoos zo hol te leggen dat men een mes tuffchen het yzer kan doorfteen , 't geen zeer goed is.

In het afleken der Hoeven moet men zorge dragen van nooit de hiel en te openen of te quetzen , dewyl dit de voet geweldig verfwakt ; want de hoorn aldus geen genoegzame fteunzel behoudende , zo fchiet het yzer te veel na de ftraal van de voet toe , en maakt dat de hiel gekneld word.

Het voorfte van de voorvoeten , en de hiel van de agterfte , is het gemeen zeggen van de Hoefmeden ; om dit zeggen wel te begrypen moet men weten , dat de hoorn van de voorvoeten het dikfte voor aan is , wordende na agteren toe hoe langer hoe dunder , en eindelyk word die zo dun dat men daar geen nagel infiaan durft , uit vreeze van dan de voet-ader of het leven te zullen raaken ; in tegendeel is de hoorn , aan de agtervoeten het dikfte aan de hiel en het dunfte van vooren ; waarom de vooryzers van vooren , en de agteryzers van agteren moeten genageld worden : En nadeemaal het binnen quartier altoos zwakker van hoorn is als het buitenfte , zo moeten de nagels aldaar zo hoog niet geflagen worden ; ook moet de eene nagel niet hoog en de andere niet laag ftaan , maar alle gelyk , dewyl het anders broddel werk is.

De voorpunten der yzers zyn maar omleggingen, dewyl de Smidt van vooren het yzer wat omflaat, om het des te vaster te doen leggen.

De Kalkoenen agter aan de yzers zyn eigentlyk yzere hielen; eenige maaken dezelve een duim in 't vierkant, dog die zyn niet te pryzen; maar die krom op de wyze van de oor van een Haas gemaakt worden zyn de beste, dog zy moeten niet te hoog zyn: Dit is haar voornaamste gebrek; want, indien dezelve te hoog zyn zo staan de hielen van een Paard hooger als die natuurlyker wyze zoude staan, waar door hy met moeite moet gaan; want de zenuw word daar door verkort, het geen krepelheid veroorzaakt; dog om op het ys of gladde sneeuw te loopen moeten die wat hooger zyn als anders; want indien een Paard te plat beslagen is, zo moet hy het agterste opligten om met het voorste gedeelte der voet het gleijen te beletten, dat hem zeer vermoeidt; indiergelyke gevallen is het niet quaad het voorste van de voeten wat verre af te steeken, om het agterste te doen op ryzen: Hier staat aan te merken dat Paarden, dewelke in geploegd Land of het gulle zand moeten loopen en werken, geen Kalkoenen noodig hebben.

Aangaande het beslaan staat verder te noteren; dat men nooit te lang daar mede moet wagten; want, kan het zyn, zo behoorden men dien dag, dat hy beslagen is het Paard te laten stil staan en rusten; want daar zyn Paarden die altoos myden als zy eerst beslagen zyn; en des anderensdaags, eer men de-

zelve inspand, moet men hen eerst eens doen draven, om te zien of zy niet kreupel zyn.

Als een Paard voor de eerste maal beslagen word, zo moet zulks door een ervaren en bequaam Hoefsmidt in Perfoon geschieden; want de gedaante der voeten, dien zy daar door verkrijgen blyvt altoos, ten minste zo valt het moeijelyk die naderhand te verbeeteren.

Wat de tyd van het beslaan aangaat; het is niet noodig (gelyk eenige Liefhebbers doen) om daar mede tot de wassende Maan te wagen, dewyl men een Paard dat goede voeten heeft ten allen tyden mag beslaan; want veele Hoeven wasschen maar al te sterk; daar moet dan maar zorge gedragen worden, dat de Paarden wel beslagen worden als zy het noodig hebben, en dat men een verstandig en ervaren Hoefsmidt daar toe gebruikt; dog even dan moet een Koetzier daar by blyven staan, en naauwkeurig op alles agt geeven, want een botmuil van een Knecht kan de beste voeten bederven: Nooit heeft men zo veele klagten over de voeten der Paarden vernomen als tegenwoordig; de reeden is klaar, om dat het thans een algemeen gebruik is de gloeiende yzers tegens de voeten te drukken om die gelyk te branden, gelyk men dagelyks ziet doen, het geen (wy herhalen het nogmaals) de voeten in de grond bederft.

Wy voorzien genoeg, dat de Paardesmidts, hier over, geweldig tegens ons zullen uitvaren, dewyl het hen veel meerder moeite kost een Paard te beslaan, gelyk wy gezegt hebben, dan te doen gelyk zy dagelyks gewoon zyn;

dog

dog alle kenders zullen ons moeten toestaan, dat het quaad voor de voeten is, om dat de Hoeven daar door zo hard en droog als hout worden, want het vuur trekt het voetzels uit de Hoef en maakt de hoorn bros: Ook zoude de klagten der Hoef-smidts in deezen onredelyk zyn; dewyl zy betaald worden om een Paard wel te beslaan, en niet om het te bederven.

Dog het is geen groote kunst, een Paard te beslaan dat in allen deelen goede Voeten en Hoeven heeft; waarom wy daar niet meerder van zeggen, maar verder aantonen, waar voor men bezorgd moet zyn, indien iets aan dezelve haperd.

De volvoetigheid is, eigentlyk, dat de hiel en van een Paard te naauw zyn en puntig eindigen, zo dat zy malkanderen, als raaken, zyn- de naauwer na de straal als na om hoog na het hair; en die feil maakt een Paard kreupel.

Om een volvoetig Paard te beslaan, moet men zo veel van de Hoeve bewaren als men eenigzints kan, en men beslaat hem met een expres daar toe gemaakt yzer, zo dat indien het mogelyk is, moet het quartier in 't midden op de yzere hiel rusten, en het overige mag de zool niet raaken, ten minste zo is zalks goed en te wenschen; maar, dewyl dit niet altoos kan zyn, zo is het best de zool sterk te laten; want als het yzer 'er dan aanraakt zo zal het geen quaad doen. De gelegde yzers moeten juist de rondheid van de voet tot aan de hiel, gelyk aan de zool volgen, wanneer de hiel na buiten zal zetten na maate dat hy groeid, en dit is 't geen men zoekt: Ondertusschen bestrykt men de

de voeten met smeersel en men bekleed ze des nachts met natte mist; zo dra het Paard is beslagen laat men het Paard rusten tot dat de voet daaraan gewoon is, en dan heeft hy geen noodt van kreupel te zullen worden.

Wanneer de volvoetigheid zo erg is dat ze hier na niet luistert zo ontbloot men de zool van de hoorn, die men met stroop besmeert, en vier dagen daar na ontzoolt men het Paard, dat altoos het gereedste en beste is. Dit gedaan zynde zo opend men de straal met een incisives tot aan de hielen, zonder aan de kleine voet te raaken, dan brand men drie ofte vier stralen een duim van elkanderen van de hiel af tot een derde van de quartier van boven tot beneden: dan smeed men een breed yzer dat een duim breeder is als de quartieren, en dat in groote met de voet overeenstemt: Als men dit yzer aandoet, zo steekt men een veer in de spleet van de hiel, dat in Terpentyn en een weinigje Lauwrier-oly is nat gemaakt: op dezelfde wyze verbind men de zool, en men drukt die veer sterk op de hiel; waar na men de voeten van buiten geheel met Paardezalf besmeerd om de hoef te doen wasschen. De zool zal dan aangroeijen en het ydele van de verwydering vullen, zy zal de quartieren ondersteunen, en de hielen ophouden, en de voet zal door het groeijen een gedaante aanneemen dewelke hy moet hebben.

Om een plat voet te beslaan die zig begint uit te zetten, zo steekt men de voet wat af, en men smeed een yzer met regte zyden, van het eerste of tweede gat van het voorste gedeelte; men

men slaat de vier laatste nagels der quartieren na de hiel toe, maar even in. Een diergelyk gesmeed yzer zal de form van de quartieren niet volgen. Als het yzer vast is gemaakt zo raspt al het uitstekende hoorn van de quartieren rondom af, zo wel als van vooren; dan bestrykt men de voeten van onderen met gesmolte kaarsmeer. Als het Paard beslagen is laat men het twee, drie, ja vyf en zes dagen staan zonder te werken; en dan beslaat men hem voortaan altoos op deeze wyze, tot dat de voet, door dit middel, een schoone gedaante heeft aangenomen, gelyk zeekerlyk geschieden zal.

Gevulde voeten worden zelden genezen indien een Paard oud is; maar is het jong, zo moet men in 't beslaan zo weinig van de Hoefweg neemen als mogelyk is, en tragten door de gezegde middelen de hoorn te doen groeijen, ook legt men de yzers, in diergelyke gevallen, wat hol, dog zo dat ze gelyk dragen.

Het stryken der Paarden is voornamelyk aan vier oorzaken toe te schryven: 1. Om dat de Paarden het werken nog niet gewoon zyn; 2. Om dat ze de pooten in het loopen niet goed opligten: 3. Om dat ze quaalyk of niet in tyds beslagen zyn, zo dat de punten der nagels uitsteken: 4. Door vermoeidheid.

Indien een Paard strykt om dat het nog niet gewoon is te werken, zo moet men hem wat ontzien, en langzamer hand tot het werken gewennen, en de yzers leggen dat ze het stryken beletten zo veel mogelyk is.

Indien een Paard zyne pooten in 't loopen quaalyk opligt, en daar door strykt, zo vald daar weinig hulp omtrent, dan dat men zulks, door het leggen der yzers, eenigzints tragt te voorkomen.

Zo een Paard door vermoeidheid strykt, zo is de beste weg hem een tyd lang te laten rusten, en wel te Voederen: Ook is het al te gemeen en te bekend aan alle de Hoefinids, hoe men de yzers moet leggen, na de wyze hoe een Paard strykt, om zulks na vermogen te voorkomen, dan dat wy ons daar mede zouden ophouden; te meer, daar ons bestek zulks niet toelaat.

Daar is, na myn gedagten, niets hatelykers, dan te zien dat een Paard, onder het loopen, geduurig aanslaat; en schoon zulks in Voermans Paarden nog eenigzints te dulden zoude zyn, zo is het onverdragelyk in Koetz, en Chaise-paarden, of in Paarden die tot vermaak gehouden worden, waarom men alle mogelyke pogingen behoorden aan te wenden om zulks voor te komen; dog dan moet men eerst weten waar in het eigentlyk bestaat.

Eigentlyk zegt men dat een Paard aanslaat, wanneer hy met zyne agterste pooten in het loopen, de voorste pooten komt te raaken, en aldus de agterste Hoeven tegen de voorste Hoeven aanslaat, 't geen een hatelyk geklap veroorzaakt. Dit geschied op tweederhande wyzen.

Het eene Paard slaat met de agterste Hoef, tegen het yzer of onderste der voorste Hoef
aan:

aan: Andere slaan boven op de yzers, en zomtyds zo sterk, dat de yzers van de voorpooten los worden, en in 't loopen afvallen.

Dit quaad ontstaat veeltys uit eene zwakhed in de lendenen van een Paard; of om dat het Paard geheel bedurven is: Aangaande de Rypaarden, zo is dit dikmaals aan den Ruitertoe te schryven, die het Paard geen steunsel genoeg geeft, maar hem als een Ezel laat loopen, zonder hem van tyd tot tyd aan te spooren en als levendig te houden.

Indien dit aanslaan aan het Paard te wyten is, en hy tegen de hielen van de voorvoeten met de agterste hoeven aanslaat, zo moet men de voorpooten met korter yzers beslaan, en de hoeven der agterste pooten voor aan zo veel doenlyk afsteeken, om meer spatie te geeven.

Slaat hy van onderen tegen het yzer van de voorpooten aan, zo heb ik ondervonden, dat men mag doen wat men wil, dat alles weinig of niet helpt, waarom een waar Liefhebber diergelyke Paarden niet moet koopen: De reeden daar van is klaar; want het aanslaan is een teken dat de zenuwen der beenen zwak zyn, of styf van voren, zo dat zy de voorpooten niet spoedig genoeg kunnen oplitten, om plaats voor de agterste pooten te maaken; daarom ziet men dat veele van die Paarden niet aanslaan als men zagjes ryd; maar geduurig aanslaan als men doordraaft: Paarden die hoog op de pooten zyn, voornamelyk in de Jeugd, zyn veel daar aan onderworpen; schoon eenige ouder geworden zynde dan niet meer aanslaan, om dat de senuwen dan sterker geworden zyn: Dog men moet de voorpoo-

pooten van diergelyke Paarden geduurig examineeren, want zy zeer ligtelyk hunne yzers verliezen.

Een regt Liefhebber, indien hy een verftandig Knecht of Koetzier heeft, zal altoos liever jonge als oude Paarden koopen, en dezelve eerst laaten dresseeren, voor dat hy daar gebruik van maakt:

Om hier omtrent na wensch te flagen, zo komt het op de beginzelen aan, die van de bequaamheid van een Koetzier afhangen. Is hy zagtzinnig en voorzigtig; heeft hy een goede en vaste hand, zo zullen zyne Paarden zagt en gehoorzaam zyn, zo lang die onder zyne beftuuring blyven; maar men zal gaauw onderscheid zien, zo dra zy onder quaade handen vallen, waarom een Heer, zonder gewigtige redenen, indien hy een goed Koetzier heeft, niet ligt dezelve moet laaten gaan.

Zo dra men jonge Paarden gekogt heeft, moet men ze spannen voor een ligt wagentje dat wel gefmeerd is; de Koetzier, die mennen zal, moet niet beneden, maar boven op gaan zitten om veilig te zyn voor het agter uitflaan der Paarden: Hy moet een rysje van vyf à zes voeten lang in de hand hebben om het een of ander Paard een slagje te kunnen geeven zonder geluid te maaken of dat het andere Paard zulks hoord.

De Koetzier moet iemant hebben om hem te helpen, indien de Paarden in den beginne weigeren, gelyk dikmaals geschied; deeze tweede Persoon maakt een touw vast aan de breidel van het aan de handse Paard van een voet of twee lang:

lang: Hy moet op zyde, dog een weinig voor de Paarden heen gaan, ten einde haar lust te geven om hem te volgen, en gewillig te maaken in het gehoorzamen: Tot deeze exercitie kiest men een ruime plaats uit, die men voor de eerste maal, niet meer dan twee of drie maalen rond ryd; en gaat dit goed, zo tragt men hen een pas oft twee met het Rytuig te rug te doen gaan: Dit gedaan zynde zo is het genoeg, en men streeld de Paarden, en geeft ze goede woorden, ten teeken dat men van dezelve voldaan is.

Des anderendaags geeft men hen dezelve les op nieuw; dog men moet dezelve precautien, gelyk de eerste dag gebruiken; dog men ryd wat langer als de eerstemaal; en zo men hen de eerstemaal, twee passen te rugge heeft doen gaan, zo doet men hen nu vier passen doen: Dit moet men vier dagen agter een doen, zonder over te slaan, om de Paarden daar aan te gewennen: Dan word het tyd om hen voor een zwaarder Rytuig te spannen om hen tot trekken te gewennen, dog alles moet met zoetheit en zagtzinnigheid geschieden.

Eer wy hier afscheiden, staat ons aan te merken, hoe verscheide Liefhebbers klagen, dat zy, onder de meenigvuldige Voorschriften, tot geneezing van de Wurm-ziekte der Paarden, nog nooit geen Hulpmiddel hebben gevonden dat hi dit geval Probatum was: Het is ook de waarheid; schoon deeze quaal niet zeer gevaarlyk en van niet veel belang schynd te wezen, dat egter veele quaalen en ziekten der Paarden, voornamelyk, de meeste quynende ziekten, daar aan zyn toe te schryven; en dat alle bekende en in 't gemeen

gebruikte Hulpmiddelen daar tegen, van weinig effect bevonden worden; 't geen de reeden is, dat wy in 't *Eerste Stukje* hier omtrent weinig Hulpmiddelen hebben voorgeschreven, dewyl wy geen lust hadden, of nog niet hebben, den Beminden Leezer met zaaken op te houden die niet op de Proef goed bevonden zyn.

Het ergste is, men weet niet altoos, of het wel de Wurm is; nog waar aan men deeze of geene quynende en uitteerende Ziekte moet toeschryven, schoon de grond-quaal, van diergelyke Ziekten, meest altoos de Wurm is: In diergelyke gevallen raad ik ieder een, zig met geen Lapzalverryen op te houden, maar aanstonds hun toevlugt te neemen tot de *Foi d'Antimoine*, waar van wy, in 't *Eerste Stukje* breedvoerig gesproken hebben, en waar door diergelyke Ziekten, zo dezelve niet op een buitengewoone wyze hardnekkig zyn, grondig geneezen worden; want dit Hulpmiddel is in 't byzonder een groot geheim tegens de Wurm: Dog is de Wurmsiekte zo zwaar, dat het daar na niet wil luisteren, zo heeft men niet anders te doen, dan zodanig een Paard, drie dagen agter een, dertien Quikpillen drie maalen daags, in te geeven, wanneer men de vierden dag bevinden zal, dat alle de Wurmen in 't Lichaam gedood zyn; en neemt men dan zyn toevlugt tot de *Foi d'Antimoine*, zo zal het Paard binnen weinig dagen fris zyn, en by uitnemendheid in welgesteldheid toeneemen. Ja al is het niet zeeker dat de quaal de Wurm is, zo begint maar met de *Foi d'Antimoine*, als een algemeen *Arcanum*.

Indien

Indien ons bestek het toeliet, wy zouden nog veel meer hier byvoegen, schoon het gezegde voldoende is om een waar Liefhebber en verstandig Koetzier, in de kennisse van deeze Eedele Oeffening, volgens onzen wensch, te doen verkrygen een goed

E I N D E.

KORTEN INHOUD

DER

HOOFDSTUKKEN.

INLEIDING.

DE beteekenisse van het Woord Koetzier verklaard; wanneer de Koetzen zyn uitgevonden: Het mennen der Paarden is een Eedele Oefening. Dat de bediening van Koetzier geen verachtelyke zaak is. Pag. 9

I. HOOFDSTUK.

<i>Van de Deugden of Ondeugden, volmaaktheden of onvolmaaktheden van een Koetzier Etc. Van de noodige Stalgereedschappen; wat de plicht van een goed Koetzier mede brengt; waar by al op letten moet, en andere zaaken meer.</i>	14
<i>Van de Deugden van een goed Koetzier, en wat daar omtrent staat aan te merken.</i>	15
<i>Van de Ondeugden van een Koetzier, en wat daar omtrent staat aan te merken.</i>	19
<i>Van een zwaare en ligte hand van mennen.</i>	22
<i>Van de noodige Stalgereedschappen, en wat daar omtrent staat aan te merken.</i>	28
<i>Wanneer een Stalknecht of Koetzier in de Stal moet zyn om zyne Paarden te bezorgen.</i>	29
<i>Van het geen in de Stal gedaan moet worden.</i>	30
<i>Van het Roskammen en schoon maaken der Paarden.</i>	31
<i>Van</i>	<i>31</i>

KORTEN INHOUD.

<i>Van het nauwkeurig examineeren der Voeten, en wat hier omtrent gemeenlyk vergeeten word.</i>	32
<i>Van het Kammen der Maanen en Staarten, en wat daar omtrent staat aan te merken.</i>	32
<i>Van het bewaaren der Staarten.</i>	33
<i>Van het opvlegten der Staarten.</i>	33
<i>Van het scheeren der Maanen en het Hoofdhair.</i>	34
<i>Geheim om het hair der Maanen, en van de staart wel te doen groeijen.</i>	34
<i>Van de oorzaaken die de Maanen en het Hair van de Staart doen uitvallen.</i>	35
<i>Van het bescheeren der pooten, en wat daar toe behoord.</i>	35
<i>Van het dryven der Paarden in 't Paarde-wed.</i>	37
<i>Van het Voederen der Paarden, wat nog verder daar omtrent staat waar te neemen.</i>	37
<i>Van het voederen der vette Paarden.</i>	37
<i>Van het voederen der Paarden die men vet zoekt te maken.</i>	37
<i>Van het Voederen der Paarden die langzaam eeten.</i>	39
<i>Van het voederen der Paarden die gulzig eeten.</i>	39
<i>Van de dampigheid, die de gulzige Paarden veel onderhevig zyn.</i>	39
<i>Van het voederen der Paarden die vies en delicaat in 't eeten zyn.</i>	40
<i>Remedie, om de Paarden graag te doen eeten.</i>	41
<i>Van het behandelen der Paarden die ligt afvallen en mager worden.</i>	41
<i>Van het preservatif, dat men de Paarden geeft die een zwaare reize staan te doen.</i>	42
<i>Van de quantiteit van het Voeder.</i>	42
G 3	Van

KORTEN INHOUD.

<i>Van de zindelykheid van een Koetzier in 't Voederen der Paarden.</i>	43
<i>Remedie, als een Paard, een Spinnekop in de bek heeft gekregen.</i>	43
<i>Van de kennisse der Haver.</i>	43
<i>Van het Stroo, wat het beste is.</i>	44
<i>Van de kennisse van het Hooy.</i>	44
<i>Van Paarden die altoos Hooy en nooit Gras eeten.</i>	44
<i>Van Hooy dat op hooge Landen gewonnen is.</i>	45
<i>Van Hooy, dat op laage Landen gegroeid is.</i>	46
<i>Van 't Klaver-Hooy.</i>	46
<i>Van 't overige Voeder, als Zeemelen, Garst, Tarwe, Paarde-boonen, &c.</i>	47
<i>Van het Gras en Klaver, dat men des Zomers, in de plaats van Hooy, aan de Paarden geeft.</i>	50
<i>Van het drinken der Paarden.</i>	51

II. HOOFDSTUK.

<i>Van de kennisse der Rytuigen, en wat daar omtrent moet waargenomen worden.</i>	52
<i>Van de verschillende soorten van Rytuigen.</i>	52
<i>Van de Koetzen, Berlynen, Post-Chaizen, &c.</i>	52
<i>Van de Wagens derwelke op Riemen hangen; als overdekte en opene Faëtons, Spiegel-wagens en Halve-wagens.</i>	53
<i>Van Wagens, die op geene Riemen hangen, als Speel-wagens, en Voermans-wagens.</i>	54
<i>Van Chaizen, zo opene als Kap-Chaizen.</i>	54
<i>Van Boere-wagens en Karren.</i>	54
<i>Van Toesleen, Opensteen en Narre-sleen.</i>	55
<i>Van den tyd dat de Rytuigen moeten schoon gemaakt worden.</i>	55
<i>Van het geen men daar toe gebruikt.</i>	56
<i>Van</i>	56

KORTEN INHOUD.

<i>Van het geen hier omtrent valdt aan te merken.</i>	57
<i>Van de wyze om 't Leer der Rytuigen te herstellen.</i>	57
<i>Van het Schönmaken der Spykertjes, &c.</i>	58
<i>Van de Glazen.</i>	58
<i>Van het Fyne Schilderwerk.</i>	58

III. HOOFDSTUK.

<i>Van alles wat omtrent de Tuigen, het breidelen en inspannen der Paarden moet waargenomen worden.</i>	59
<i>Van de breidels der Koetzpaarden, &c.</i>	59
<i>Van de mondstukken.</i>	60
<i>Van het optoomen der Paarden.</i>	61
<i>Van de Kinkeeten</i>	61
<i>Van de Tuigen.</i>	62
<i>Van het inspannen.</i>	62
<i>Van het opklimmen van iemand die mennen zal.</i>	62
<i>Van het houden der Leis en Zweep.</i>	63
<i>Van het groeten door hem die mend.</i>	63
<i>Van het slaan der Paarden.</i>	63
<i>Van het Voortryden.</i>	64

IV. HOOFDSTUK.

<i>Van het mennen der Paarden en bestieren der Rytuigen.</i>	65
<i>Van de wyze hoe men in de Stad moet ryden.</i>	65
<i>Van het ontmoeten op straat van een ander Rytuig.</i>	65
<i>Van het uithalen op de weg.</i>	65
<i>Van de voorzorgen dewelke gebruikt moeten worden als men na buiten zal ryden.</i>	66

KORTEN INHOUD.

<i>Van het reguleren der Pleijsterplaatzen; en hard of zagt ryden.</i>	67
<i>Van het gestadig ryden.</i>	67
<i>Van het doordrauen, zoetjes ryden en slappen by beurten.</i>	68
<i>Van het ryden op een goede dog eenigzints zandige weg.</i>	68
<i>Van het ryden op gulle Zand wegen.</i>	68
<i>Van het ryden op een harde Klei- of Straat-weg.</i>	68
<i>Van het ryden op slegte wegen die vol gaten zyn.</i>	68
<i>Van het passeeren van groote gaaten.</i>	68
<i>Van het gelyk mennen der Paarden.</i>	69
<i>Van de noodige voorzorgen om de Paarden egaal te doen trekken.</i>	69
<i>Van Paarden die men lui noemd zonder het te zyn.</i>	69
<i>Van 't geen men doen moet als het eene Paard sterker trekt als het andere.</i>	69
<i>Van de tekenen of het eene Paard sterker als 't andere is.</i>	70
<i>Van het ryden in heete Zomer-dagen.</i>	70
<i>Van het Pleijsteren in heet weer.</i>	70
<i>Van het dekken der Paarden zo in heet als in koud weer.</i>	71
<i>Van het voederen en drinken der Paarden op den weg.</i>	71
<i>Van de wyzen hoe men schoone vette Paarden moet behandelen, die van een zwaare reizze des avonds zeer gefatigeerd zyn, en daar men egter verder mede voort moet.</i>	71
<i>Van een nog andere wyze.</i>	73

Van

KORTEN INHOUD.

*Van een beproefd geheim om de voorpooten der
Paarden te conserveren.* 73

V. HOOFDSTUK.

<i>Vervolg van de kennisse der Deugden, gebreken en Ziektens der Paarden.</i>	75.
<i>Van 't geen men doen moet, als men een Paard wil kopen, om niet bedrogen te worden.</i>	75
<i>Van het examineeren van een Paard.</i>	75
<i>Van het beproeven van een Paard voor een Ry- tuig.</i>	76
<i>Van de onderscheide wyze van loopen.</i>	76
<i>an de Draf van voor te examineren.</i>	76
<i>Van agteren te zien hoe een Paard draaft.</i>	77
<i>Van de pas.</i>	77
<i>Van de wyze hoe een Paard moet slappen.</i>	77
<i>Van de verdubbelde pas.</i>	78
<i>Van het galopperen.</i>	78
<i>Van een Handgalop.</i>	79
<i>Van de Tel.</i>	79
<i>Van het onderzoek, of de tong van een Paard niet te dik of te lang is.</i>	79
<i>Van de groote van een Paard.</i>	80
<i>Van de wyze hoe een Paard door de keeten te mee- ten.</i>	80
<i>Van de wyze om de hoogte van een Paard door mid- del van de galg te meten.</i>	81
<i>Van de hoogte van een Chaise-paard.</i>	81
<i>Van de hoogte van een Koetz-paard.</i>	81
<i>Van de hoogte van een gemeen Paard.</i>	81
<i>Van de hoogte van een dubbeld Veulen of klein Paardje.</i>	81
<i>Van de hoogte van de allerkleinste Paarden.</i>	81

KORTEN INHOUD.

<i>Van de gebreken die overzien kunnen worden ofte niet.</i>	81
<i>Van de wyzen hoe men de posten der Paarden naauwkeurig kan examineren.</i>	81
<i>Van de grondige kennisje der quaaalen die de pooten onderworpen zyn.</i>	82
<i>Van de knobbels.</i>	82
<i>Van de bikkels aan de knien.</i>	82
<i>Van de Wennen.</i>	82
<i>Van de Klooven.</i>	83
<i>Van de Formen.</i>	83
<i>Van de wyzen hoe door het slaan der Paarden van de goedheid der pooten te oordeelen.</i>	83
<i>Van dikke, vette en vleezige beenen.</i>	83
<i>Van volvoetige Paarden.</i>	84

VI. HOOFDSTUK.

<i>Van verscheide Heilzame Hulpmiddelen ter geneezing van de quaaalen der Paarden, voornamelyk, die door het bestaan kunnen geholpen worden.</i>	84
<i>Van de Kunst om een Paard wel te bestaan.</i>	84
<i>Van de Hoef-yzers in 't algemeen.</i>	84
<i>Van de Nagels.</i>	84
<i>Van de Ts-nagels.</i>	85
<i>Van de wyzen hoe men in 't bestaan te werk gaat.</i>	85
<i>Van het gloeiend aanpassen der yzers, waar door veele Paarden bedorven worden.</i>	86
<i>Van de wyze, hoe een verstandig Hoef-smidt, in dezen behoort te werk te gaan.</i>	87
<i>Van de wyze om de Voorpooten te bereiden als die beslagen moeten worden.</i>	87
<i>Van</i>	87

KORTEN INHOUD.

<i>Van het leggen der Tzers.</i>	87
<i>Van het afsteken der Hoeven.</i>	88
<i>Van een gemeen spreekwyze der Hoeffsmids.</i>	88
<i>Van het nagelen der Tzers.</i>	88
<i>Van de Voorpunten der Tzers.</i>	89
<i>Van de Kalkoenen.</i>	89
<i>Van de tyd als een Paard beslagen word.</i>	89
<i>Van het beslaan voor de eerste maal.</i>	90
<i>Van het beslaan der goede Voeten.</i>	90
<i>Van de onredelyke klagten der Hoef-Smids.</i>	90
<i>Van de wyze hoe een Paard te beslaan dat geen goede voeten heeft.</i>	91
<i>Van de Volvoetigheid.</i>	91
<i>Van de wyze hoe een volvoetig Paard te beslaan.</i>	91
<i>Van de wyze om de volvoetigheid te geneezen.</i>	92
<i>Van de wyze om een plat voet te beslaan.</i>	92
<i>Van de wyze om gesnede voeten te beslaan.</i>	93
<i>Van de wyze om Paarden die sryken te beslaan.</i>	93
<i>Van de wyze om Paarden die aanslaan te beslaan.</i>	94
<i>Van de wyze om jonge Paarden te beslaan.</i>	95
<i>Van de wyze om de Wurmen te Cureeren.</i>	97

By den DRUKKER dezēs is
gedrukt.

De Volmaakte Princelyke Hoefsmidt, Paarde-
koper en Stalmeeſter; Leerende hoe men
de Fraaiheid, Deugden, Gebreken en On-
deugden in 't Algemeen Grondig zal leeren
kennen; wat omtrent de Fraaiheid, Deug-
den en Gebreken van een Paard in 't byzon-
der ſtaat aan te merken. Van de wyze hoe
men een Paard moet behandelen; en wat
middelen men moet aanwenden, om de Ziek-
tens, Qualen en Gebreken der Paarden weg
te nemen en te geneezen. Ten dienſte van
de Liefhebbers van het Paarden Ryden en
de Hard-dravery. Uitgegeeven volgens het
Handſchrift van een Ervaren Liefhebber,
8vo.

De Boekzaal der Juffers, geſchreven door
een Vrouw van Aanzien, uitgegeeven door
Ridder *Richard Steele*, uit het Engels ver-
taald, 8vo. 3 deelen.

De Boekzaal der Heeren, dienende tot een ver-
volg op de Boekzaal der Juffers, inhoudende
Regelen voor het Gedrag in alle gedeel-
tens van het leven, beſchreven door den Rid-
der *Richard Steele*, in 8vo.

Post Comptoir van Cupido en Mercurius, uit-
leverende veelerlei Voorschriften van Brie-
ven

ven uit beroemde Schryveren, in verscheide Taalen getrokken, en tot algemeen nut in alle Voorvallen en Gelegenheden by een Verzamelt, door *Jacobus de Jongh*, Junior. Waar by gevoegt is een bundel Brieven tot de Negocie en Koophandel betrekkelyk, in 8vo.

Der Vrouwen, Vrysteren en Kinderen Dokter, voorschryvende voortreffelyke Onkostbaare en doorgaans beproefde Middelen, om van der Jeugd af aan tot een uitnemende Schoonheid te geraken, en dezelve tot in den Ouderdom te behouden, en teffens de Heilzaamste Huis- en Genees-Middelen ter weering zo wel, als Genezing van alle toevallen en Kwalen der Vrouwen, Vrysteren en Kinderen. Beschreven door een Voornaam Medicyn-Meester en Lyf Dokter aan een der Hoven in Duitsland, en ten nutte van de Schone Sexe, in 't Nederduitsch vertaald, in 8vo.

De Geheele Plicht des Menschen, volgens de Wet der Nature en der Burgerstaat, in 't Latyn Beschreven, door den Heer *Samuel Puffendorf*, in zyn Leven Hoog Leeraar van de Wet der Nature en die der Volkeren, in de Hoge Schole tot Heidelberg, naderhand Geheim-Raad en Historie-Schryver van de laatst Overleden Koningen van *Zweden* en *Pruiffen*, 8vo.

Eerste Onderwys in de Christelyke Waarheid, opgesteld voor de Jeugd te Edam, Agter
aan

aan zyn gevoegd korte vraagjes voor jonge Kinderen, door *Petrus van Hoeke*, zesde druk, uitgegeven volgens Approbatie van de E. Classis van *Amsterdam*. 8vo.

Geheim der Wynen Ontdekt, om ten dienste der Wynkopers alle Blaauwe, Rosse, Lange Verwaaide en onzuivere Wynen binnen korten tyd zonder Mangel schoon te maken, als mede een volkomen onderrichting om *Eau des Carmes*, *Aqua vitæ*, Pest en Wind-water, en veel andere soorten van Fyne Wateren te Distilleren, door een naauwkeurige ondervinding beproeft en goed bevonden, 8vo.

Aanhangzel tot het Geheim der Wynen ontdekt, bevattende een groot getal Recepten en Voorschriften tot het toebereiden en distilleeren van Fyne Wateren, het maken van verscheide Medicinale Wynen en Welriekende Olien, en het inleggen en Confyten van veelerlei Kruiden, Vruchten en Wortelen, zo wel ter voldoening van den smaak, als ter Genezing van diverse Kwalen en gebreken, door een naauwkeurige ondervinding en beproeving goed bevonden. 8vo.

De Historie of Gevallen van Joseph Andriessen, Broeder van Pamela, en zyn Vriend den Heer Abraham Adams, geschreeven in navolging van Cervantes, Schryver van Don Quichot, door Henry Fielding, Schildknaap, verrykt met een Brief van een Engelse aan een Franse Dame, ter opheldering van veele Zaaken in dit Werk vervat, en tot een Sleutel van 't zelve;

zelve; na den derden druk uit het Engels
vertaalt, met platen, 2 deelen, 8vo.

De Gevalen van David Simple, bevattende
een verhaal zyner reizen door de Steeden
Londen en Westminster, zoekende na een
Waar Vriend. Beschreeven door een Dame,
2 deelen, verrykt met een Voorreeden van
den Heer Henry Fielding, Schildknaap,
Schryver van de Historie of Gevalen van
Joseph Andriessen, Broeder van Pamela enz.
na den verbeeterden tweeden Druk uit het
Engelsch vertaalt, 8vo.

Blyspelen van den Heer Lodewyk Holberg,
Assessor Consist. & Professor Publ. in de Ko-
ninglyke Universteit te Koppenhagen, uit
het Hoogduitsch vertaalt, 8vo.

Vergeleken Geschiedten en Daden, van ver-
scheiden zo Oostersche als Indiesche grote
Helden en beroemde Mannen, naar het voor-
beeld van Plutarchus, door den Baron Lode-
wyk Holberg, Assessor Consist. & Professor
Publ. in de Koninglyke Universteit te Cop-
penhagen, uit het Hoogduitsch vertaalt,
8vo.

De Deensche Spectator, of Zedekundige Ver-
togen van den Baron Lodewyk Holberg,
Assessor Consist. & Professor Publ. in de Ko-
ninglyke Universteit te Coppenhagen, uit
het Hoogduitsch vertaalt, twee deelen,
8vo.

C 7077 + h 30689-12
Historie van den jegenwoordigen geëindigten Oorlog in Vlaanderen en Braband, van zyn eerste begin in den Jare 1743. tot deszelfs einde door den Vrede van Aken in den Jare 1748. waarin zo wel alle de Belegeringen, Veldslagen, Veroveringen en andere Krygsbedryven te Velde, als de merkwaardigste Gebeurtenissen gedurende dien tyd tot de Feestviering van den Vrede binnen de Republiek voorgevallen, beknopt en onpartydig beschreven, en met echte Relafen en andere authentieke bewysstukken gestaaft worden, verrykt met een Kaart van Vlaanderen en Braband met de aanwyzing van de Marschen en Campementen der Franschen en de voorgevallen Veldslagen, door J. D. J. in 8vo.

Godvruchtige en Proefkundige beschouwingen, van de Wetten en Werken der Natuur, ter betoog van Gods Almagt, Wysheid, en Goedheid, uit de werken van veele beroemde Mannen; en in 't byzonder uit de Natuurkundige zamen spraken van den Geleerden Vader Regnault, te zamengesteld, opgeheldert, en tot verheerlykinge van God, en overtuiging der Atheïsten, Deïsten en andere dwaalgeesten aangedrongen, door een Liefhebber der Natuurkunde, verciert met veertig Kopere platen, in 8vo.